



**RAPORT METODOLOGICZNY
DO PRZEPROWADZENIA DIAGNOZY I OPRACOWANIA
PROGRAMU PRZECIWDZIAŁANIA UBÓSTWU
I WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU
W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM**



Warszawa, 2021

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	2
WSTĘP	3
I. WPROWADZENIE	3
II. ZAŁOŻENIA I CEL BADAŃ	4
III. PROBLEMY DEFINICYJNE	6
IV. TŁO BADAŃ	9
1. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w UE i w Polsce	9
2. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w województwie mazowieckim	12
3. Zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej	22
V. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO	23
1. Region Warszawski Stołeczny	24
2. Region Mazowiecki Regionalny	24
VI. KONCEPCJA LOGICZNA BADANIA	25
1. Procedura badawcza	25
2. Metody i techniki wykorzystane w badaniu	28
3. Harmonogram prac	39
4. Uwagi	41
VII. PROPOZYCJA NARZĘDZI BADAWCZYCH - ANKIETY BADAWCZE	42
VIII. WYKAZ DANYCH ZASTANYCH I PROPOZYCJA MOŻLIWOŚCI ICH WYKORZYSTANIA	52
IX. PROPOZYCJA NADZORU NAD PRACĄ EWENTUALNYCH PODWYKONAWCÓW	53
X. WNIOSKI Z BADAŃ PILOTAŻOWYCH	53
SPIS TABEL I RYSUNKÓW	56
LITERATURA	58

WSTĘP

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim został opracowany przez pracowników Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk pod kierownictwem dr. hab. Sławomira Kalinowskiego we współpracy z dr hab. Aleksandrą Łuczak z Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Celem opracowania jest zaprezentowanie narzędzi badawczych (kwestionariuszy ankietowych) niezbędnych do przeprowadzenia diagnozy i opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim (zwanym dalej Programem). Na potrzeby Programu zostały przygotowane dwa kwestionariusze ankietowe:

- Ankieta 1: dla osób otrzymujących pomoc społeczną z powodu ubóstwa;
- Ankieta 2: dla pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej.

Przygotowane kwestionariusze ankietowe posłużyły do przygotowania i przeprowadzenia pilotażowego badania wśród osób otrzymujących pomoc społeczną z powodu ubóstwa oraz pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Będą również podstawą przyszłych pogłębionych badań.

Niniejszy Raport pozwoli uszczegółwić i uzgodnić z Zamawiającym – Mazowieckim Centrum Pomocy Społecznej ostateczny kształt koncepcji badań oraz sposób organizacji prac badawczych realizowanych w ramach przedmiotowego zamówienia.

I. WPROWADZENIE

Jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata jest walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz zapewnienie ludności godnych warunków życia. Problemy te stały się przedmiotem zarówno dysputy publicznej, jak i analiz empirycznych. Spośród wielu dokumentów strategicznych, gdzie wskazuje się je jako kluczowe kwestie do rozwiązania, jako jeden z ważniejszych należy wymienić Agendę na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. W dokumencie tym wskazano 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju, które skupiają się na zapewnieniu godnego życia mieszkańcom całego świata. Spośród postawionych celów, na pierwszym miejscu wskazano walkę z ubóstwem we wszystkich jego formach na świecie, co uzmysławia fakt, że jak ważnym problemem poszczególne instytucje muszą się zmierzyć. O ważności problemu świadczy również fakt, że także pozostałe cele skupiają się wokół zagadnień związanych z dobrobytem i inkluzją społeczną.

Problematyka ubóstwa i wykluczenia społecznego od lat jest kluczową kwestią poruszaną zarówno w publikacjach naukowych, jak i dokumentach wspólnotowych¹, rządowych² czy też samorządowych³. Wprowadzony w Polsce w 2016 roku Program Rodzina 500 plus w pewnym stopniu zmniejszył zasięg ubóstwa, jednak nie rozwiązał problemu, nadal znaczne grupy społeczne nie mogą zrealizować potrzeb na chociażby minimalnym poziomie. W związku z tym niezbędne są pogłębione badania naukowe nad problematyką ubóstwa i wykluczenia społecznego, a nadal nierozwiązana kwestia realizacji potrzeb na oczekiwanym poziomie wśród wielu grup społeczno-ekonomicznych skłania do dalszych pogłębionych analiz. W dotychczasowych rozważaniach za główne grupy narażone na ubóstwo uznawano bezrobotnych, niepełnosprawnych, słabo wykształconych, ludzi starszych, dzieci, kobiety, migrantów czy też ludność wiejską⁴. Zmiany zachodzące w ostatnich latach na rynku pracy spowodowały, że pojawiły się kolejne grupy zagrożone ubóstwem – biedni pracujący, a wśród nich osoby pracujące w formach elastycznych, w niepełnym wymiarze czasowym czy też pracujący za najniższe wynagrodzenie. Osoby te w języku naukowego dyskursu nazwane zostały przez Guya Standing'a⁵ mianem prekariatu.

II. ZAŁOŻENIA I CEL BADAŃ

Projektowane badanie ma dwa cele. **Pierwszym celem badań** jest ocena zbiorowości osób korzystających z pomocy społecznej we wszystkich jednostkach terytorialnych (powiatach i gminach) województwa mazowieckiego, by w ten sposób zaobserwować czynniki i obszary, w których przejawia się zjawisko ubóstwa i wykluczenia społecznego. Osoby tworzące badaną populację to beneficjenci ośrodków pomocy społecznych. Podstawowym założeniem przyswiecającym całości badań jest próba uchwycenia, które czynniki w największym stopniu powodują wykluczenie społeczne. Raport, będący podstawą przyszłych badań pogłębionych, przedstawiać będzie stan wyjściowy badanych problemów. Będzie elementem przyszłej

¹ European Commission (2020): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027, Brussels.

European Commission (2021): Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Empty. The European Pillar of Social Rights Action Plan, Brussels.

² MPiPS (2014): Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020 Nowy wymiar aktywnej integracji, Warszawa.

³ MCPS (2014): Strategia polityki społecznej województwa mazowieckiego, Warszawa.

⁴ Kalinowski S. (2020): Ubóstwo wiejskie. Ewolucja zjawiska, jego przyczyny, formy i przestrzenne zróżnicowanie, Polska Wieś 2020. Raport o stanie wsi, red. J. Wilkin, A. Hałasiewicz, Wyd. FDPA, WN Scholar, Warszawa, s. 139-153. Part of DOI: 10.7366/9788366470347

Kalinowski S. (2015): Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

⁵ Standing G. (2014): Prekariat – nowa niebezpieczna klasa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 163-165.

diagnozy, która stworzy podstawy do interpretacji danych uzyskanych przez zespół badawczy w kolejnych pomiarach. **Drugim celem badawczym** jest określenie skuteczności narzędzi pomocy społecznej oraz wskazanie propozycji nowych instrumentów przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w opinii pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną. **Celem dodatkowym badań** jest ocena warunków ich pracy w kontekście możliwości realizacji powierzonych zadań.

Celem głównym niniejszego Raportu jest przedstawienie propozycji narzędzi badawczych oraz opracowanie koncepcji logicznej i metodologii badań niezbędnych do przeprowadzenia diagnozy i opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim. Raport ten wskaże również problemy, które napotkali badacze podczas badań pilotażowych.

Oprócz ogólnie zarysowanych problemów analitycznych ustalono konkretną listę **pytań badawczych** skierowanych zarówno do beneficjentów pomocy społecznej (Ankieta 1), jak i pracowników ośrodków pomocy społecznej (Ankieta 2). Pytania te uszczegóławiają założenia badawcze. Pytania badawcze są skonstruowane w ten sposób, by opisywały zarówno odczucia samego respondenta, jak i sytuację gospodarstwa domowego. Lista poszukiwanych informacji dotyczy takich zagadnień jak: skład gospodarstwa domowego, aktywność ekonomiczną w tym niesformalizowane sposoby zarobkowania, warunki mieszkaniowe, kwalifikacje, poziom i struktura zaspokojenia potrzeb, poczucie deprywacji dochodowej i materialnej, poczucie bezpieczeństwa socjalnego, czy też poziom i formy oczekiwanej pomocy. W tej części badań będziemy próbować odpowiedzieć na pytanie:

- Jakie czynniki kształtują znalezienie się wśród osób ubogich?
- Jaka jest kondycja gospodarstwa domowego?
- Jaka jest subiektywna ocena sytuacji społeczno-ekonomicznej respondentów?
- Jakie działania jednostek pomocy społecznej mogą być skuteczne przy wyjściu z ubóstwa w opinii osób otrzymujących świadczenie społeczne?

Z kolei ankieta kierowana do pracowników instytucji pomocy społecznej ma pomóc odpowiedzieć na pytania:

- Czy udzielana pomoc jest odpowiednia w stosunku do potrzeb klientów?
- Czy udzielana pomoc jest skuteczna?
- Czy pracownicy chcą i mają możliwość podnoszenia kwalifikacji?
- Jak pracownicy oceniają warunki pracy?
- Jakie narzędzia stosowane przez Ośrodki Pomocy Społecznej w ich opinii pomagają, a jakie nie przy inkluzji społecznej, a jakie sprzyjają pogłębianiu ekskluzji?
- Jakie mają propozycje nowych instrumentów pomocy społecznej?
- Jakie strategie rozwiązywania problemów społecznych są skuteczne?

Oprócz pytań diagnozujących obecny stan problemów respondentów i ich gospodarstw domowych w skład problematyki badawczej weszły pytania o charakterze retrospektywnym i prognostycznym. Celem tych pytań jest próba uchwycenia zarówno momentu rozpoczęcia korzystania z zinstytucjonalizowanej pomocy, jak i poczucia potencjalnych zmian własnej sytuacji społeczno-ekonomicznej w przyszłości.

Podmiotem badań są dwie grupy osób – beneficjenci ośrodków pomocy społecznej otrzymujących świadczenia z powodu ubóstwa oraz pracownicy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej.

Zakres czasowy badań obejmuje październik-listopad 2021 roku (badania pilotażowe wraz z określeniem narzędzi badawczych oraz opracowanie koncepcji logicznej i metodologii badań) oraz 2022 rok (badania pogłębione oraz Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim).

III. PROBLEMY DEFINICYJNE

Chociaż badania nad ubóstwem prowadzone są od 120 lat⁶, to nadal brakuje jego jednolitej definicji. Samo ubóstwo i wykluczenie społeczne są zjawiskami wielowymiarowymi, co utrudnia ich analizę i interpretację. W zależności od przyjętej koncepcji, czy też linii ubóstwa kto inny może znaleźć się poniżej progu oddzielającego ubogich od nieubogich, jednak rdzeń grup zwykle pozostaje niezmienny. **Ubóstwo** jest zjawiskiem społecznym polegającym na braku odpowiednich środków materialnych niezbędnych do zaspokojenia określonego poziomu potrzeb, akceptowanych przez społeczeństwo. W rezultacie prowadzi do wykluczenia ze społeczeństwa poprzez uniemożliwienie im korzystania z dóbr i usług w wystarczającym stopniu. Odnosi się więc ono do osób, które ograniczają wydatki poniżej minimum akceptowanego przez mieszkańców danego kraju. W większości badań wykorzystywany jest wymiar dochodowy, i chociaż nie jest optymalny, może być traktowany jako rozwiązanie typu *second best*. Istotną zaletą linii ubóstwa wyznaczanych za pomocą określonych dochodów jest jej przejrzystość. Pozwala ona bowiem w łatwy sposób wydzielić subpopulację osób ubogich z całości społeczeństwa. Należy jednak podkreślić, że samo posiadanie dochodów, nie musi być równoznaczne z realizacją potrzeb. Część badań wskazuje chociażby na nierównomierną dystrybucję dochodów w ramach gospodarstwa domowego, inne zaś na niespójność wymiarów obiektywnego i subiektywnego sytuacji życiowej.

Warto zaznaczyć, że ubóstwo może występować zarówno na płaszczyźnie ekonomicznej, jak i społecznej. W pierwszym przypadku oznacza nierównomierny rozkład zasobów

⁶ Badania te zapoczątkował Joseph Rowntree w 1901 roku.
Rowntree B.S. (1901): *Poverty: A study of town life*, Macmillan, London.

pieniężnych i rzeczowych, natomiast w drugim niedostateczny dostęp do dóbr i usług, szeroko rozumianej kultury, edukacji, zdrowia itp. Przejawem ubóstwa społecznego jest również brak możliwości wpływu na procesy decyzyjne w państwie zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i politycznym, a więc niewielki lub mało istotny udział w życiu zbiorowym. W projektowanych badaniach będzie ono rozpatrywane w obu wymiarach.

W zależności od przyjętej definicji ubóstwa, posługując się wieloma sposobami jego pomiaru, można oddzielić osoby ubogie od zamożnych (nieubogich) przez określenie linii ubóstwa. Można wyróżnić dwa podejścia wyznaczania linii ubóstwa – **ekonomiczne** i **wielowymiarowe**. Pierwsze podejście opiera się na dochodach, drugie uwzględnia również czynniki pozaekonomiczne. Wyznaczanie linii ubóstwa za pomocą dochodów (w podejściu obiektywnym) wynika z ich symbolicznego charakteru. Chociaż są one środkiem nie celem, pozwalają dokonać pewnej gradacji możliwości zaspokojenia potrzeb. Warto jednak zauważyć, że wysokie dochody wcale nie muszą mieć odzwierciedlenia w wysokiej konsumpcji, i na odwrót. Chociaż zarówno posiadanie, jak i brak środków nie może być jednoznacznie utożsamiane z poziomem życia, to liczne badania potwierdzają zbieżność obu kategorii. W ramach podejścia obiektywnego można wyróżnić miary bezwzględne (minimum socjalne⁷, minimum egzystencji⁸, ubóstwo ustawowe⁹) oraz podejście parametryczne (mediana dochodów, kwantyle dochodowe). Oprócz linii obiektywnych istotne znaczenie mają również linie subiektywne, pozwalają bowiem one określić stosunek ankietowanych do własnej sytuacji materialnej (rysunek 1).

⁷ W Polsce granica minimum socjalnego w 2020 roku dla gospodarstw domowych 1 osobowych wynosiła 1265,94 zł, zaś w 4 osobowym (składającym się z dwóch osób dorosłych i dwójki dzieci) wynosiła 1013,60 zł/osobę. Minimum to jest zróżnicowane w zależności od województwa, w województwie mazowieckim wynosiło ono odpowiednio 1312,04 i 1023,98 zł.

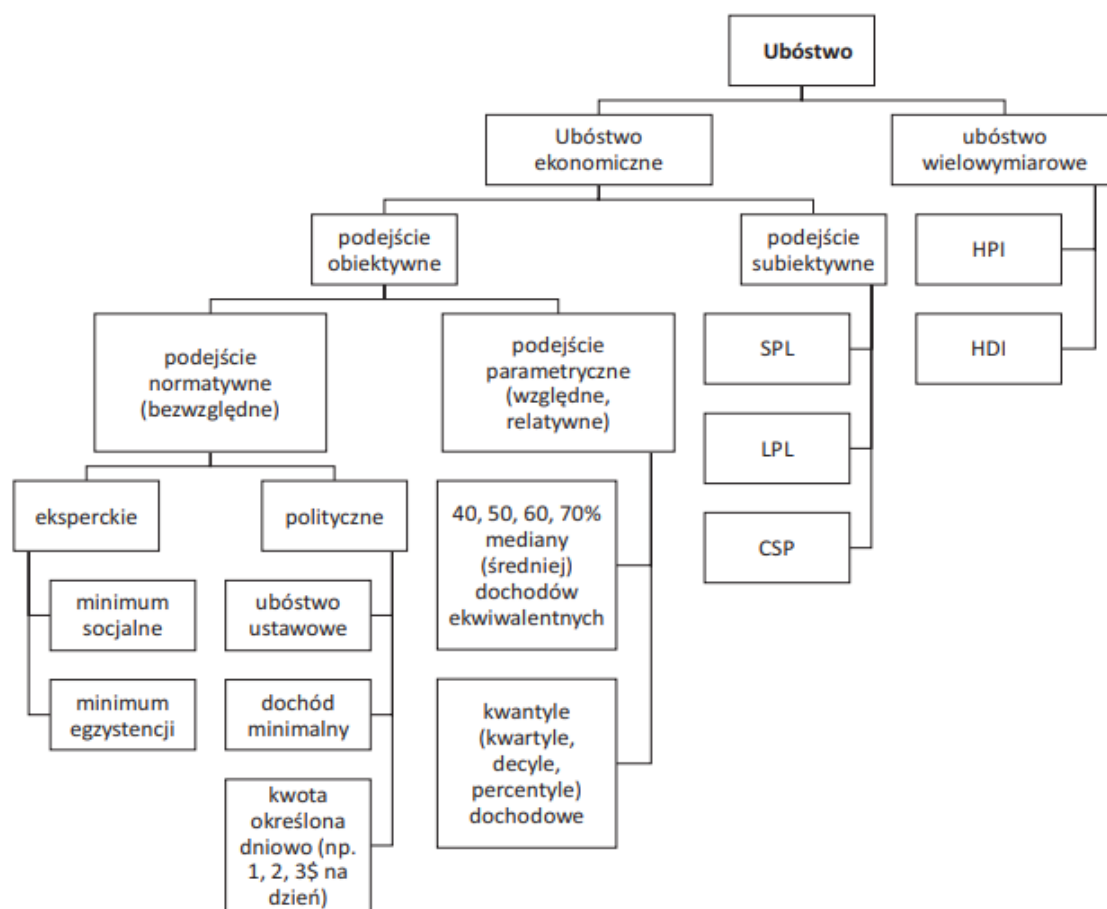
Kurowski P. (2021): Informacja o poziomie i strukturze minimum socjalnego w 2020 r., IPISS, Warszawa.

⁸ W Polsce granica minimum egzystencji w 2020 roku dla gospodarstw domowych 1 osobowych wynosiła 641,74 zł, zaś w 4 osobowym (składającym się z dwóch osób dorosłych i dwójki dzieci) wynosiła 558,07 zł/osobę. Minimum to jest zróżnicowane w zależności od województwa, w województwie mazowieckim wynosiło ono odpowiednio 619,98 i 548,57 zł.

Kurowski P. (2021): Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2020 r., IPISS, Warszawa.

⁹ W Polsce granica minimum ustawowego w 2020 roku dla gospodarstw domowych 1 osobowych wynosiła 701 zł, zaś w 4 osobowym (składającym się z dwóch osób dorosłych i dwójki dzieci) wynosiła 528 zł/osobę.

GUS (2021): Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych), GUS, Warszawa.



SPL – Subjective Poverty Line; LPL – Leyden Poverty Line; HPI – The Human Poverty Index, HDI – The Human Development Index.

Rysunek 1. Metody wyznaczania ubóstwa

Źródło: Kalinowski (2015).

W UE dla oddzielenia osób ubogich od nieubogich powszechnie stosuje się miary względne (parametryczne). Jednym z mierników jest wskaźnik zagrożenia ubóstwem, określający udział osób, których dochody są niższe od 60% mediany dochodów ekwiwalentnych (po uwzględnieniu transferów socjalnych). W podejściu tym do ubogich zalicza się te osoby, których poziom dochodów jest niższy niż pozostałych członków społeczeństwa. Miara ta nie tylko określa wielkość ubóstwa co stopień nierówności dochodowych. Nietrudno zauważyć, że poniżej tej linii mogą znaleźć się osoby nieubogie i na odwrót. W badaniach nad ubóstwem w UE do grupy osób zagrożonych ubóstwem włącza się również osoby, które dotknięte są

pogłębioną deprivacją materialną¹⁰ lub mieszkają w gospodarstwie domowym o niskiej intensywności pracy¹¹.

W projektowanym raporcie granicę ubóstwa stanowi ubóstwo ustawowe uprawniające do pobierania świadczeń z pomocy społecznej. Na podstawie pytań uszczegóławiających zostanie wyznaczona również frakcja osób żyjących poniżej progu egzystencji (minimum egzystencji). Obok ubóstwa parametrycznego do określenia frakcji ubogich wykorzystana zostanie również linia ubóstwa subiektywnego.

IV. Tło badań

1. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w UE i w Polsce

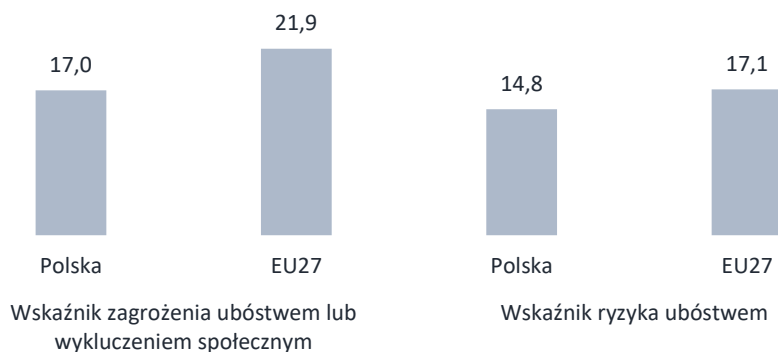
W Polsce ryzyko ubóstwa i / lub wykluczenia społecznego jest mniejsze niż średnia dla krajów Unii Europejskiej (rysunek 2). Należy jednak podkreślić, że wskaźnik ten nie mierzy bezwzględnego poziomu ubóstwa, a nierówności dochodowe w porównaniu z innymi mieszkańcami danego kraju. Nie trudno zauważyć, że mieszkańcy zamożnych krajów, którzy znaleźli się poniżej 60% mediany dochodów ekwiwalentnych, wyznaczającej poziom zagrożenia ubóstwem, w innych krajach Unii Europejskiej mogliby być potraktowani jako zamożni. Ubóstwo względne znacznie częściej dotyczy kobiet niż mężczyzn (rysunek 3) oraz mieszkańców obszarów wiejskich (rysunek 4).

¹⁰ Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej określa odsetek osób w gospodarstwach domowych deklarujących brak możliwości zaspokojenia ze względów finansowych co najmniej 4 z 9 wymienionych potrzeb: 1) opłacenia tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku, 2) spożywania mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień, 3) ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb, 4) pokrycia niespodziewanego wydatku (w wysokości odpowiadającej miesięcznej wartości granicy ubóstwa relatywnego, przyjętej w danym kraju, w roku poprzedzającym badanie), 5) terminowego regulowania opłat związanych z mieszkaniem, spłatą rat i kredytów, 6) posiadania telewizora kolorowego, 7) posiadania samochodu, 8) posiadania pralki, 9) posiadania telefonu (stacjonarnego lub komórkowego).

Łuczak A., Kalinowski S. (2020): Assessing the level of the material deprivation of European Union countries, PLoS ONE 15(9): e0238376. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238376>

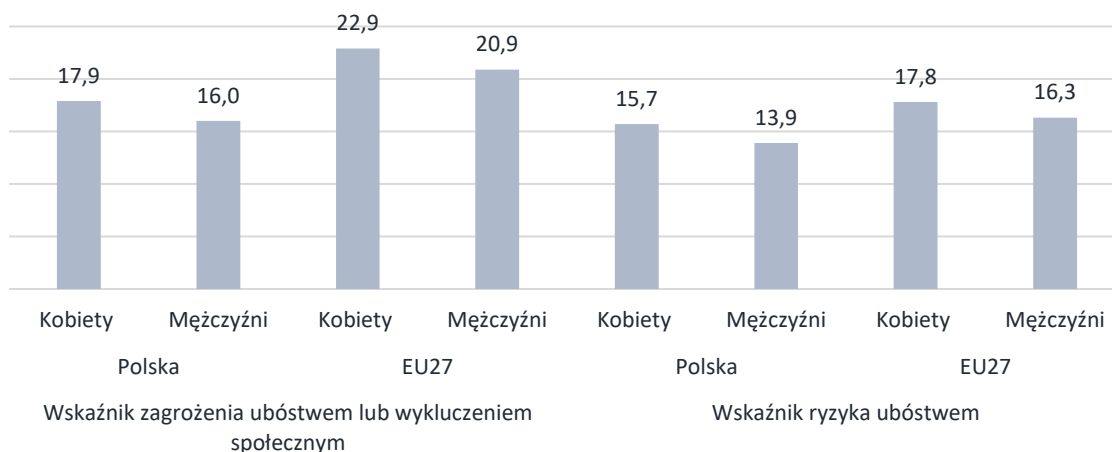
¹¹ Gospodarstwa domowe o bardzo niskiej intensywności pracy, to takie, w których osoby dorosłe w wieku (18-59 lat) w minionym roku przepracowały mniej niż 20% ich całkowitego potencjału pracy.

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim



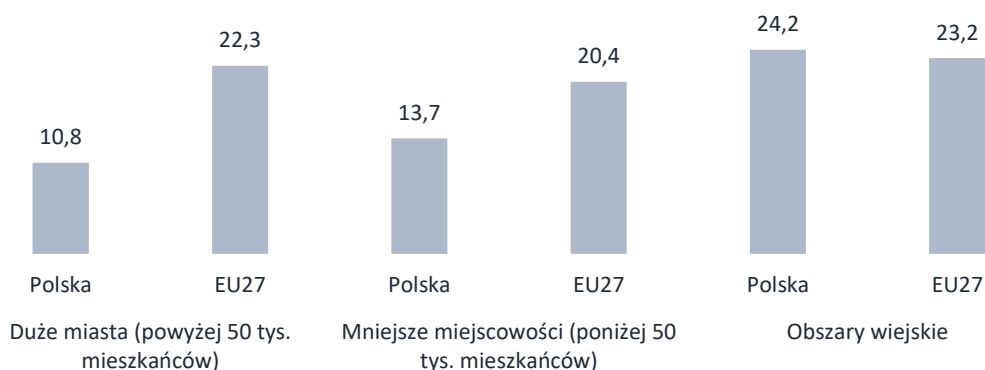
Rysunek 2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i wskaźnik ryzyka ubóstwem w 2020 roku w Polsce i UE27 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.



Rysunek 3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w 2020 roku w Polsce i UE27 (w %, ogółem i na wsi)

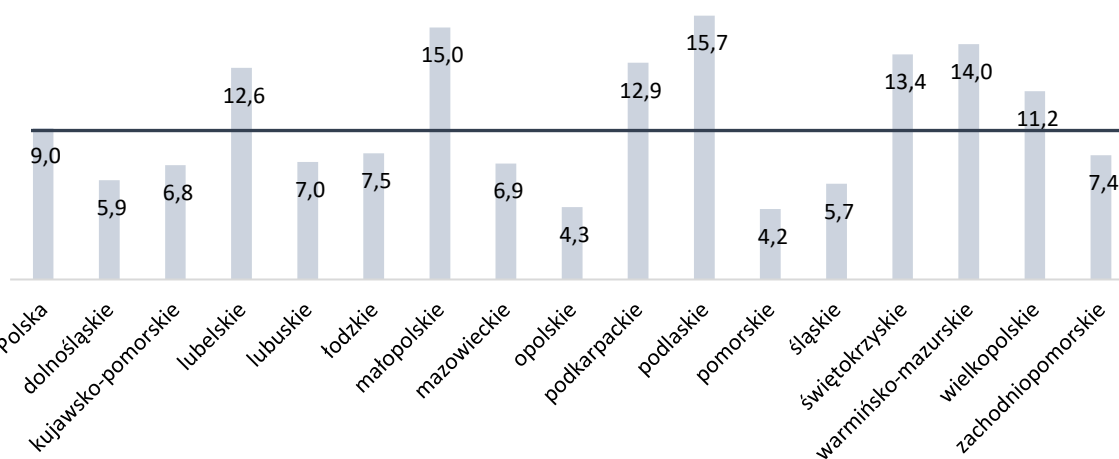
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.



Rysunek 4. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce i UE27 (w %, ogółem i na wsi)

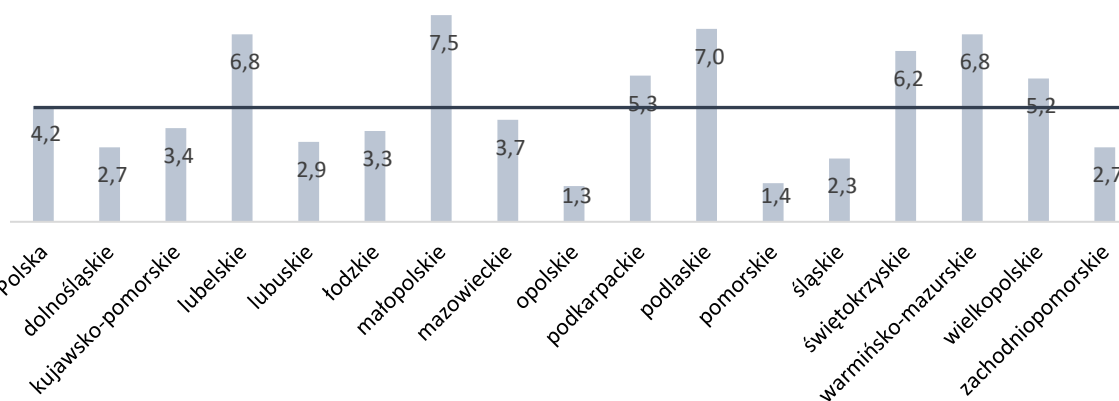
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostat.

W 2019 roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym w Polsce był dwa razy niższy od wskaźnika zasięgu ubóstwa ustawowego. Najwyższy poziom ubóstwa ustawowego można było zaobserwować w województwie podlaskim (15,7%), najniższy zaś w pomorskim (4,2%). Województwo mazowieckie pod względem poziomu zagrożenia ubóstwem ustawowym lokowało się na szóstej pozycji wśród wszystkich województw w kraju (rysunek 5). Z kolei poziom zagrożenia ubóstwem skrajnym najwyższy był w województwie małopolskim (7,5%), najniższy w opolskim (1,3%). Województwo mazowieckie w tym wypadku znalazło się na dziewiątej pozycji ze wskaźnikiem zaledwie o 0,5 p.p. niższym niż wskaźnik dla Polski ogółem (rysunek 6).



Rysunek 5. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem ustawowym w Polsce w 2019 roku z podziałem na województwa (w %)

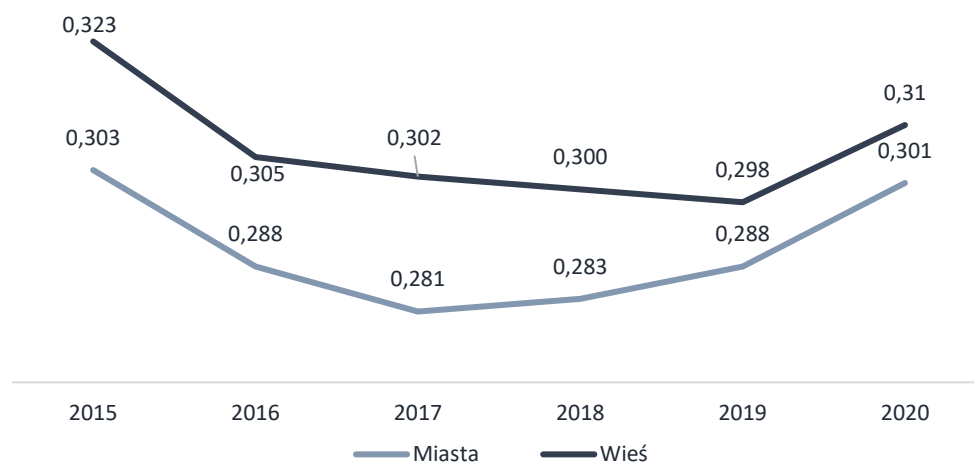
Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.



Rysunek 6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym w Polsce w 2019 roku z podziałem na województwa (w %)

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

Ważną informację o zróżnicowaniu sytuacji ludności niesie współczynnik Giniego. Jego analiza pozwala stwierdzić, że zróżnicowanie dochodów ludności wiejskiej jest większe niż w przypadku miast (rysunek 7). Warto podkreślić, że większe zróżnicowanie dochodowe nie musi oznaczać gorszej sytuacji całej badanej grupy, lecz wynika ze specyfiki ludności wiejskiej i samych obszarów wiejskich. Niezbędne jest przy tym wyjaśnienie, że obszary wiejskie są pewnym agregatem, który łączy różne typy obszarów wiejskich. Stanny, Rosner i Komorowski¹² rozróżniają siedem typów (od takich, w których dominuje rolnictwo tradycyjne, do obszarów silnie zurbanizowanych).



Rysunek 7. Współczynnik Giniego na wsi i w mieście w Polsce w latach 2015-2020

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

2. Ubóstwo i wykluczenie społeczne w województwie mazowieckim

W 2019 roku w województwie mazowieckim poniżej granicy ubóstwa skrajnego żyło 3,7% mieszkańców, 10,2% poniżej relatywnej granicy ubóstwa¹³, zaś 6,9% poniżej ustawowej granicy ubóstwa. Jednocześnie w 2019 roku spośród 107 tys. rodzin pobierających świadczenia przyznane w ramach zadań zleconych i zadań własnych, 52 687 pobierało je z powodu ubóstwa, które było najczęstszą przesłanką przyznawania świadczeń. Spośród wszystkich rodzin pobierających świadczenia z tytułu ubóstwa, 21 578 zamieszkiwało obszary wiejskie. Wśród wskazanych rodzin świadczeniem było objętych 111 045 osób.

W 2020 roku świadczeniem przyznany w ramach zadań zleconych i zadań własnych było objętych 205 785 osób, które zamieszkiwały w 101 165 rodzinach. Spośród wszystkich rodzin

¹² Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2018): Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.

¹³ Granica ubóstwa relatywnego dla gospodarstw domowych 1 osobowych w 2019 roku wynosiła 858 zł, zaś dla gospodarstw domowych 4 osobowych (2 osoby dorosłe i 2 dzieci do lat 14) wynosiła 2317 zł.

GUS (2021): Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych), GUS, Warszawa.

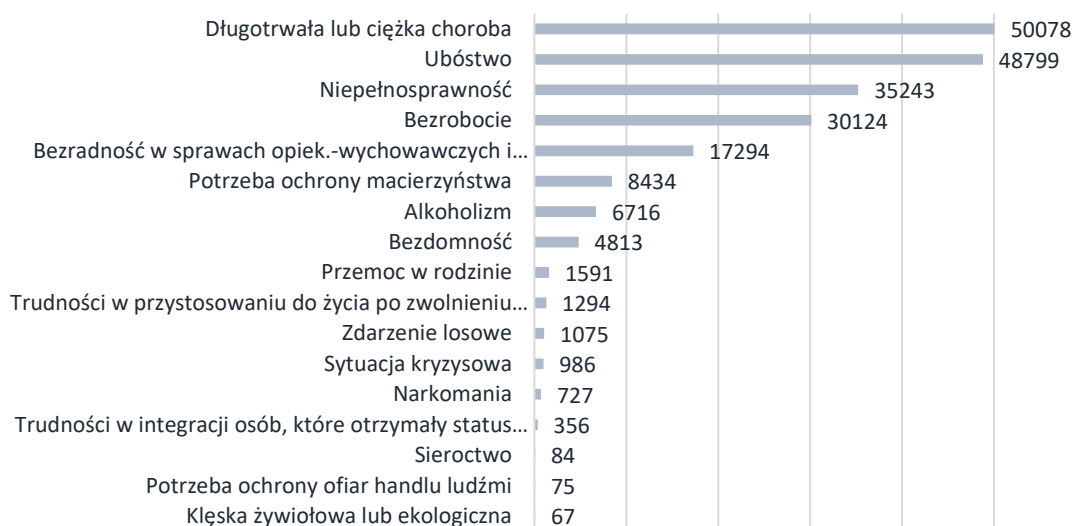
objętych świadczeniami, 37,1% zamieszkiwało obszary wiejskie (37 530). W porównaniu z 2016 rokiem liczba rodzin objętych świadczeniem spadła o 21,6%, a liczba osób w rodzinach objętych świadczeniem o 34,1% (tabela 1).

Tabela 1. Rzeczywista liczba rodzin i osób objętych pomocą społeczną w latach 2016-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Liczba rodzin ogółem	129 103	119 817	112 607	107 012	101 165
Dynamika udzielanych świadczeń (rok poprzedni = 100)	x	92,8	94,0	95,0	94,5
Liczba rodzin na wsi	55 099	50 331	46 626	42 561	37 530
Liczba osób w rodzinach	312 332	274 343	250 636	228 946	205 785

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych MCPS.

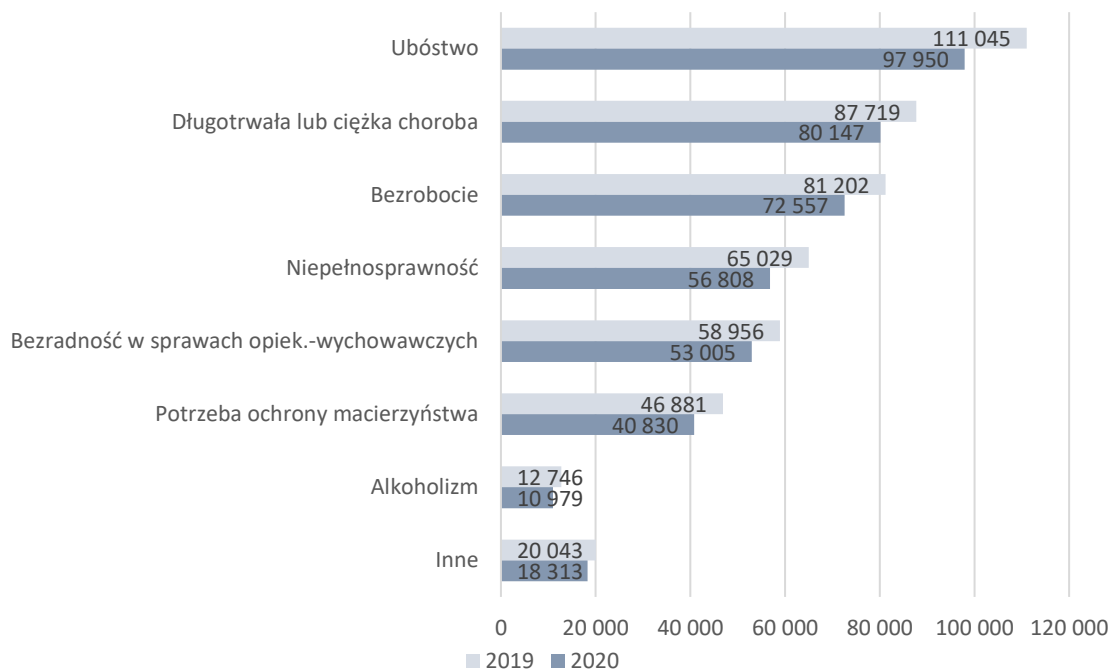
W 2020 roku najczęstszą przyczyną przyznawania pomocy społecznej była długotrwała lub ciężka choroba. Niemal połowa świadczeń była przydzielana z tego tytułu. To pierwszy raz od lat, kiedy to ubóstwo nie było najczęstszym powodem przyznania pomocy (rysunek 8). Jednak, mimo że ubóstwo znalazło się na drugim miejscu wśród powodów przyznawania świadczeń, to objętych nim było 97 950 osób, co stanowiło ponad 17 800 osób więcej niż w ramach świadczeń z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby. Istotną przyczyną przyznawania świadczeń było także bezrobocie, niepełnosprawność, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych czy też potrzeba ochrony macierzyństwa (rysunek 9).



Rysunek 8. Liczba rodzin według powodów przyznawania pomocy społecznej w 2020 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych MCPS.

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

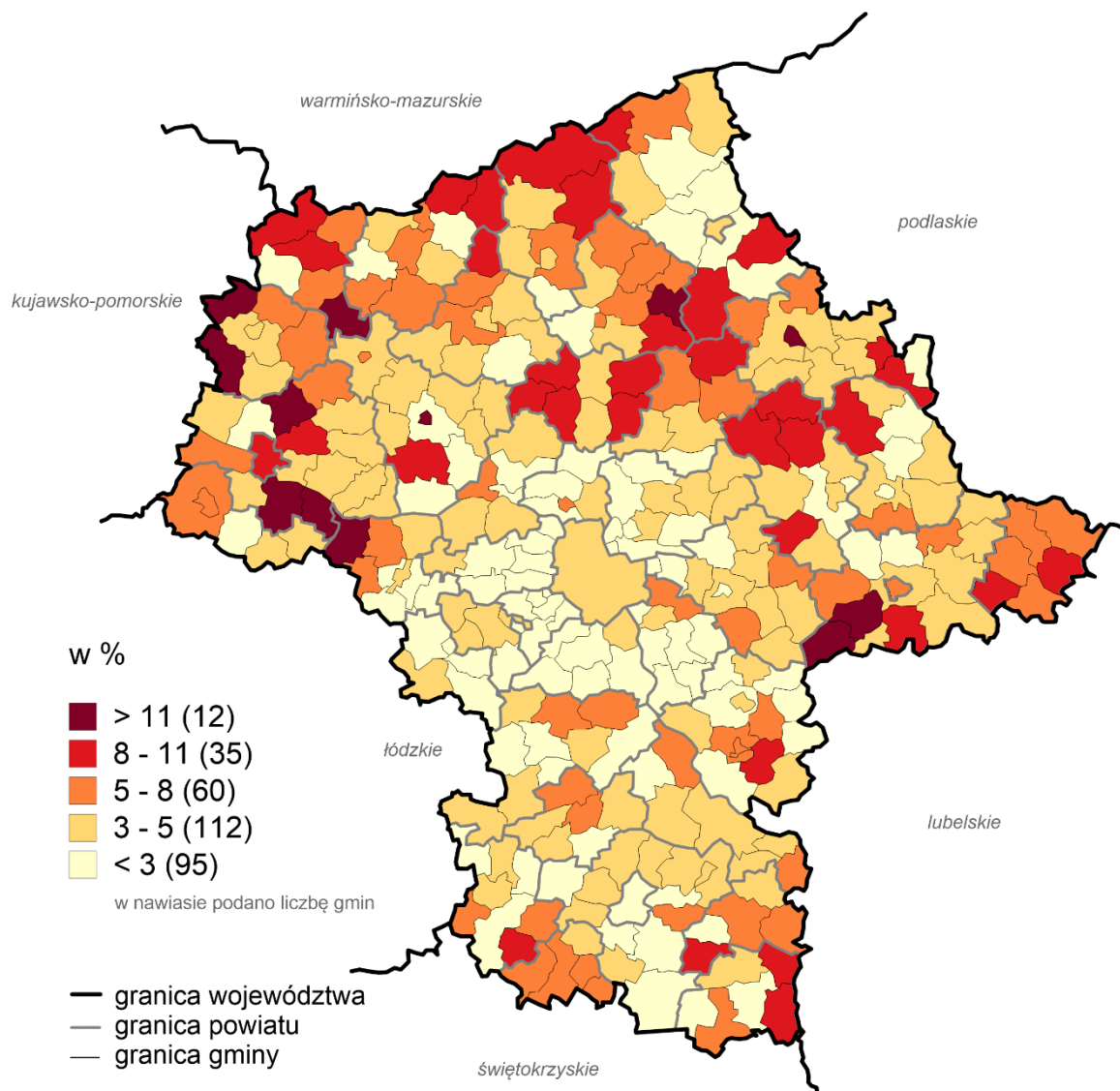


Rysunek 9. Liczba osób w rodzinach według powodów przyznawania pomocy społecznej w 2019 i 2020 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych MCPS.

Najwyższy odsetek osób którym udzielono pomocy i wsparcia¹⁴ można zaobserwować w gminach Płońsk (24,03%, gmina miejska), Szczutowo (20,82%, gmina wiejska), Gąbin (17,35%, gmina miejsko-wiejska), Iłów (14,56%, gmina wiejska) i Słubice (13,36%, gmina wiejska). W ponad 200 gminach odsetek ten nie przekraczał 5% (rysunek 10). Do wyznaczenia poszczególnych grup gmin wykorzystano metodę przedziałów naturalnych Jenksa, w której granice przedziałów na kartogramie w naturalny sposób odzwierciedlają przerwy w ich rozkładzie. Metoda ta wykorzystywana jest dla danych o równomiernym rozkładzie, których odwzorowanie na kartogramie może być niezasadne poprzez zastosowanie innych metod, np. przedziałów równolicznych czy równych odstępów klas.

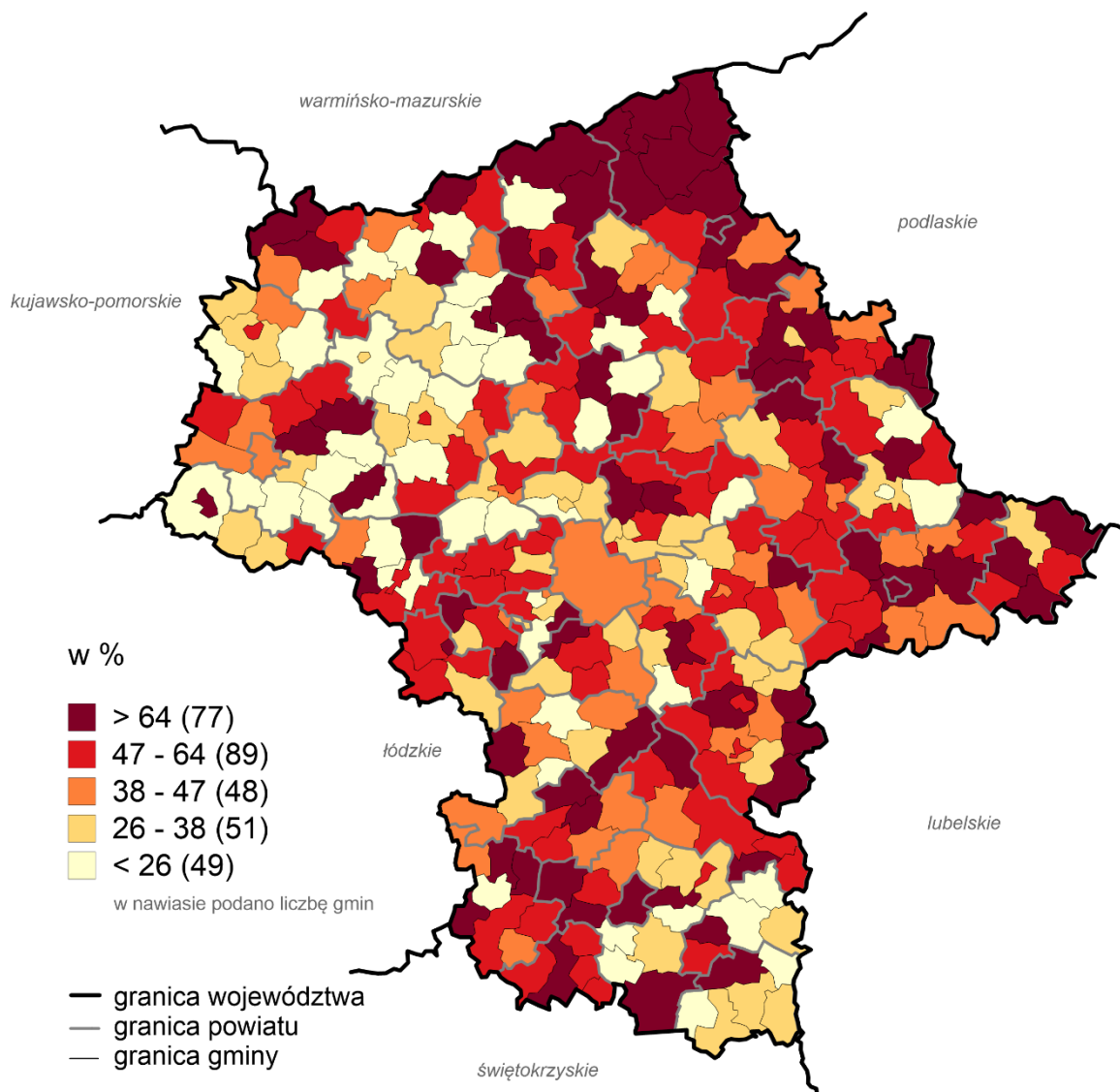
¹⁴ Wskaźnik wyznaczono jako odsetek liczby osób w rodzinach, którym udzielono świadczenia w ramach zadań zleconych i własnych ogółem (bez względu na ich rodzaj, formę, liczbę oraz źródło finansowania), w stosunku do liczby ludności w danej gminie.



Rysunek 10. Odsetek osób w gminach którym udzielono pomocy i wsparcia w 2020 r

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

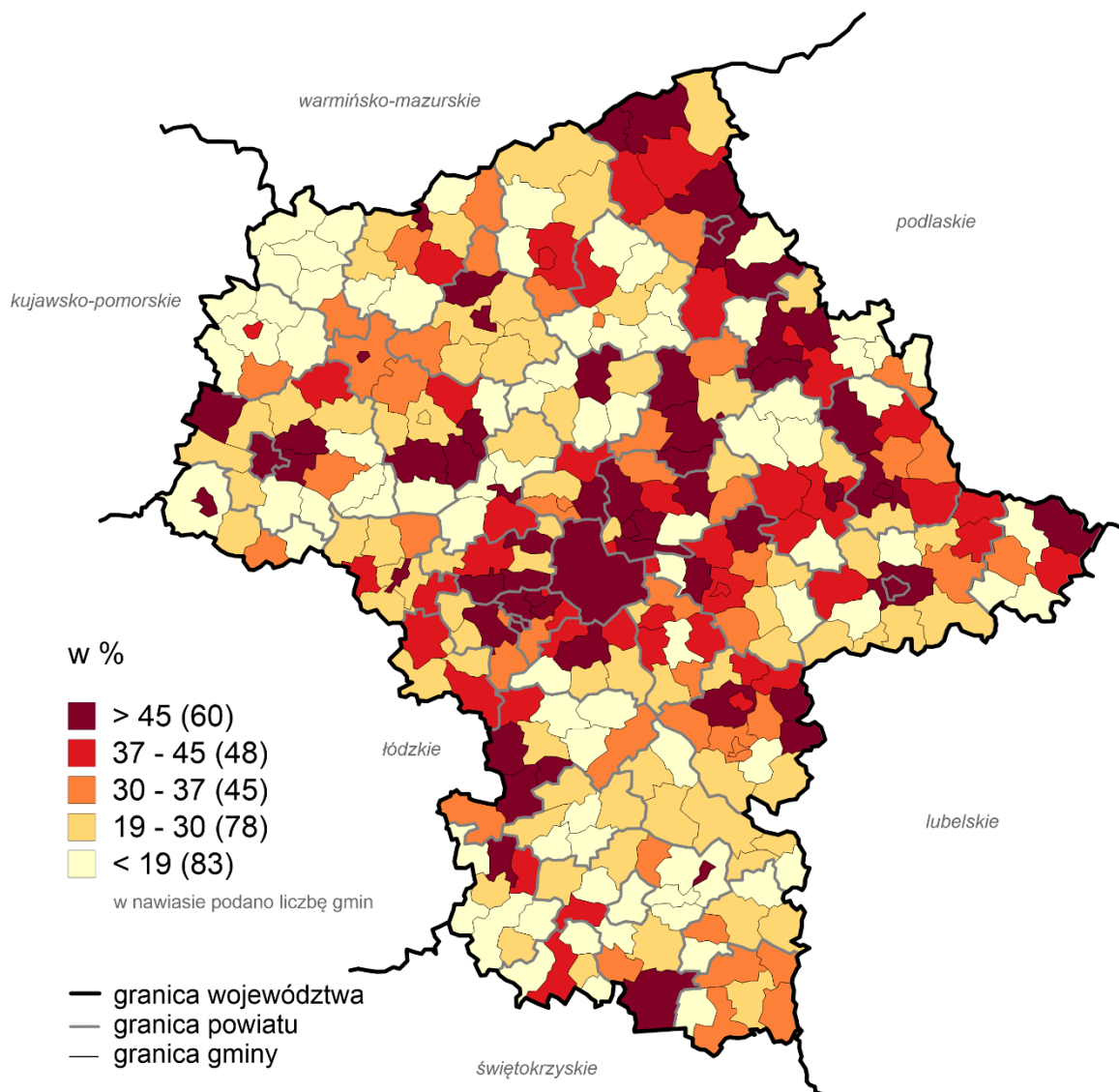
Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa jest zróżnicowany w zależności od gminy. W 148 gminach nie przekracza on 47% wśród ogółu powodów przyznawania pomocy społecznej, zaś w 77 gminach przekracza on 64% wśród przesłanek udzielenia pomocy (rysunek 11). Warto podkreślić, że od 1 stycznia 2022 roku kryterium dochodowe uprawniające do świadczeń z pomocy społecznej dla osoby samotnej będzie wynosiło 776zł (dotychczas była to kwota 701 zł), a dla osoby w rodzinie wzrośnie do 600 zł (z dotychczasowej kwoty 528 zł).



Rysunek 11. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.

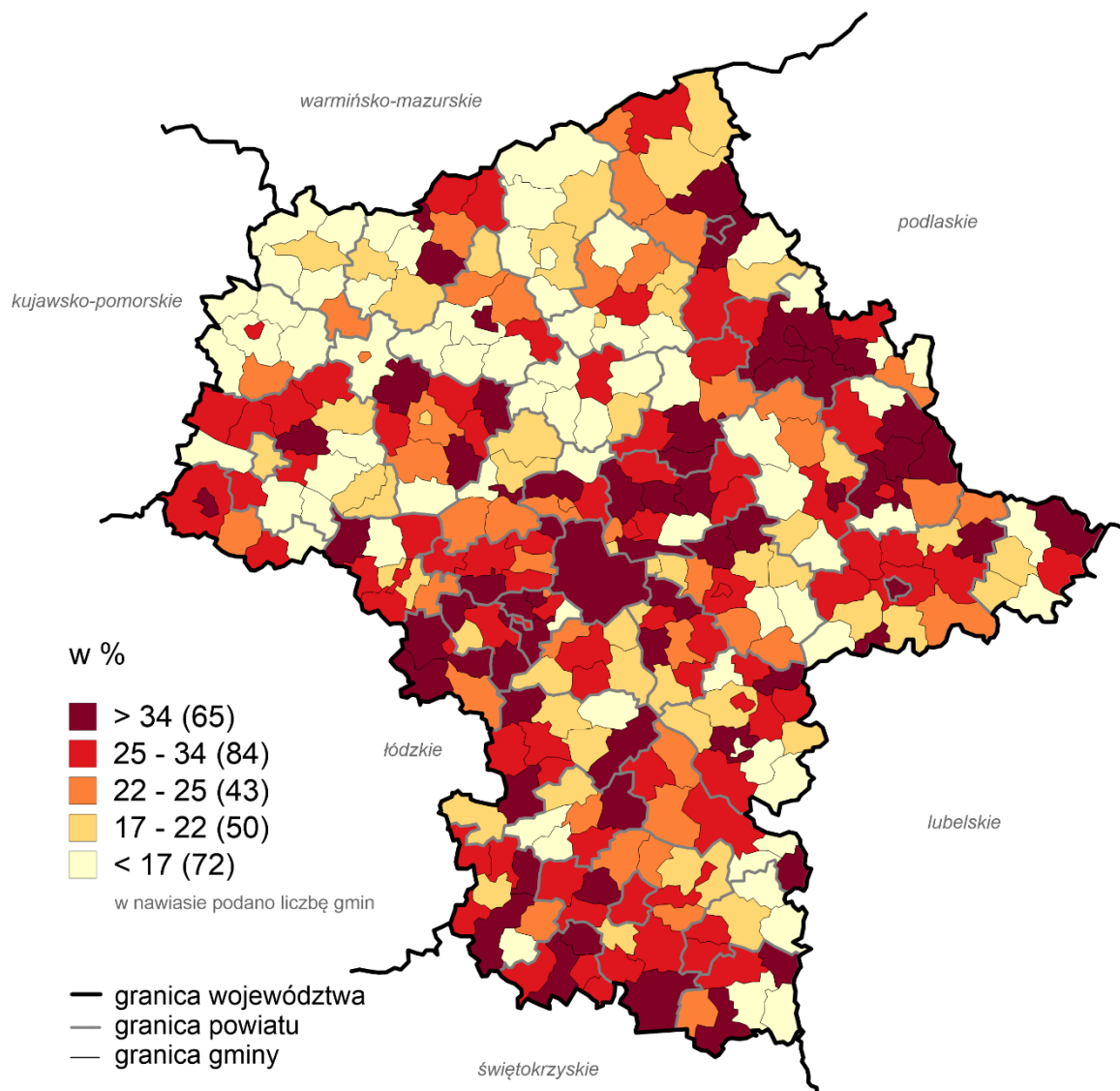
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

Jak już zwrócono uwagę, wśród najważniejszych przesłanek przydzielania pomocy społecznej oprócz ubóstwa są długotrwała lub ciężka choroba (rysunek 12), bezrobocie (rysunek 14), niepełnosprawność (rysunek 13) czy też bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (rysunek 15). Warto jednocześnie zauważyć, że w wielu gminach powody przyznawania pomocy społecznej kumulują się.

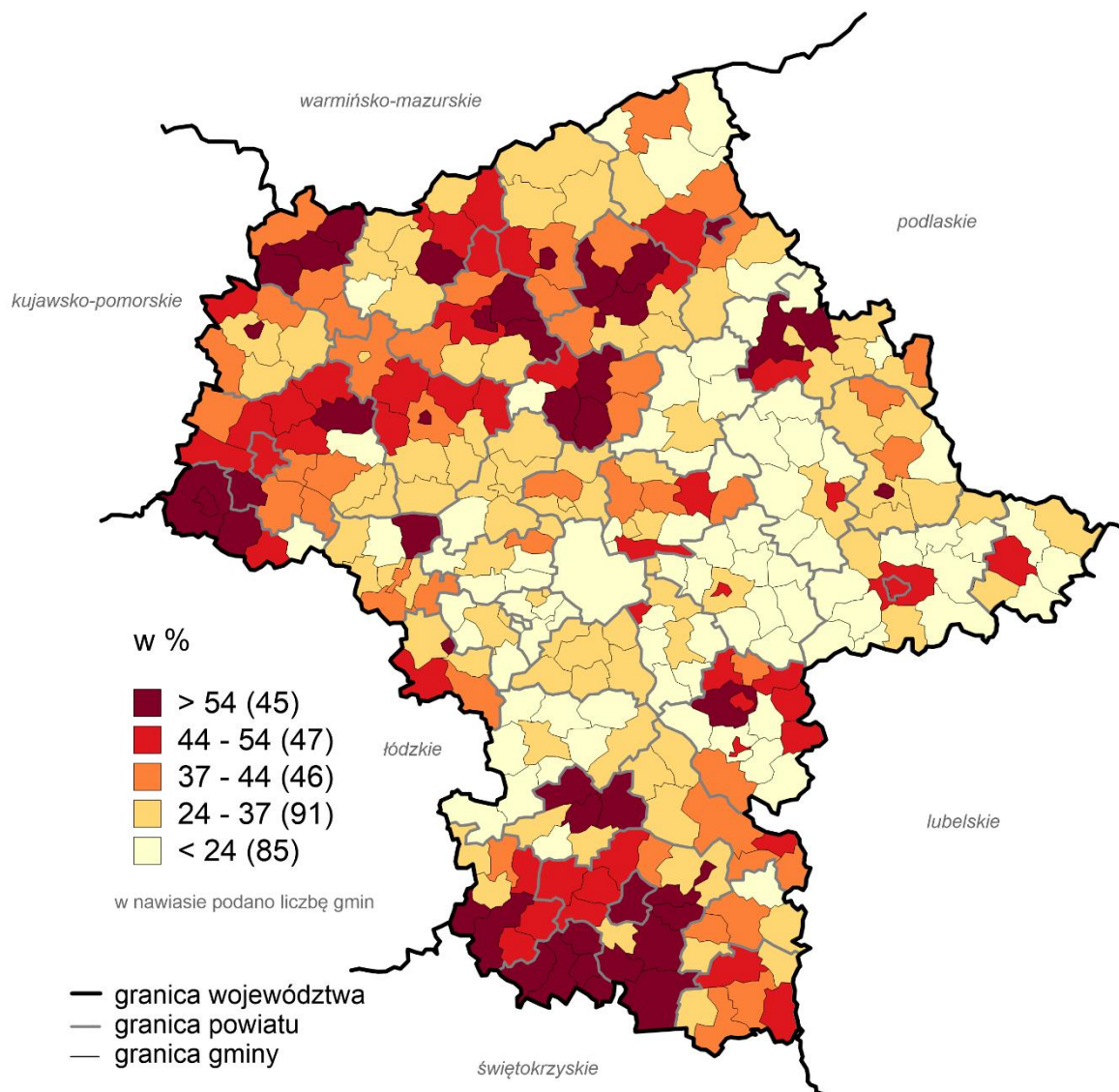


Rysunek 12. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

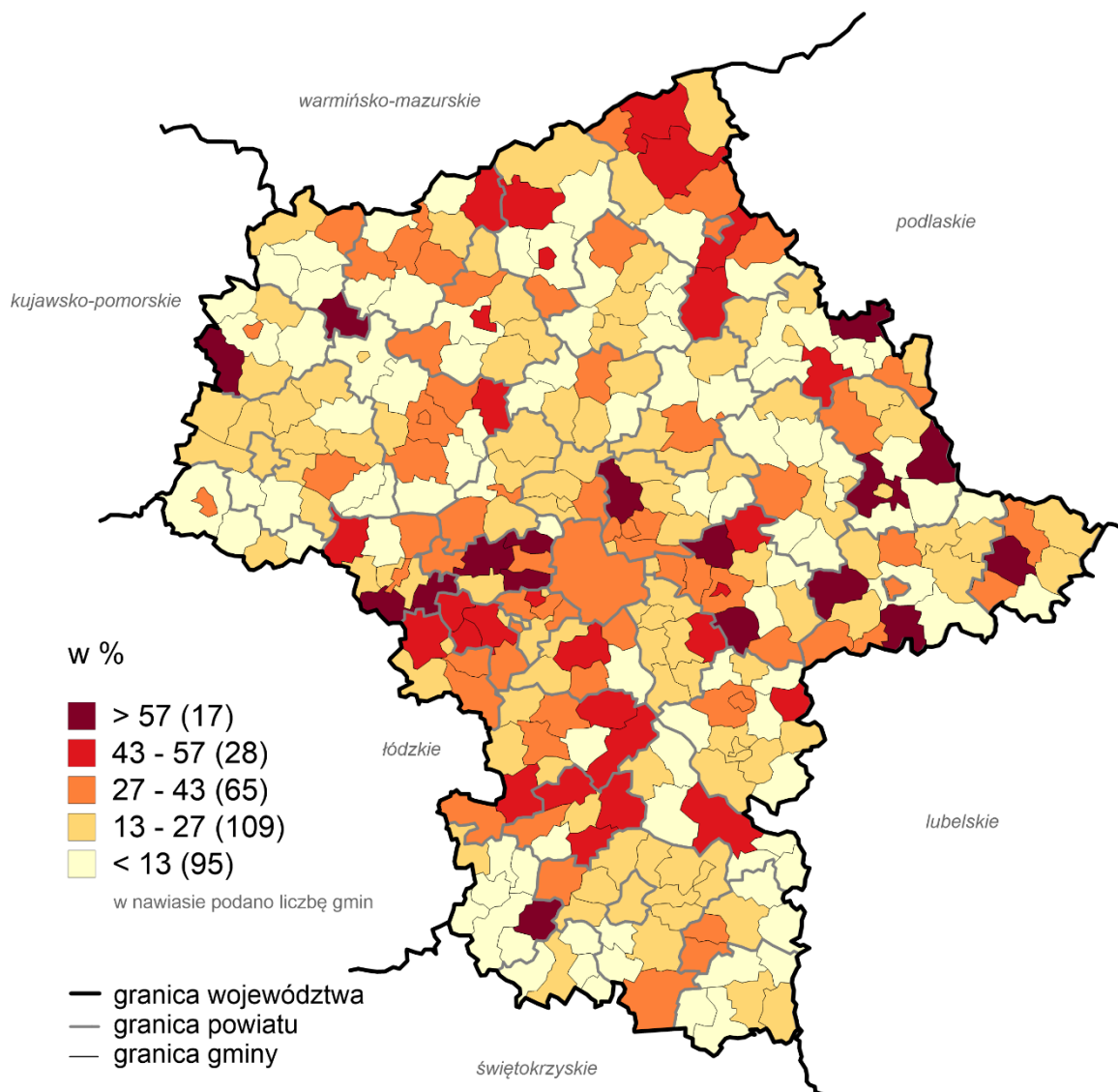


Rysunek 13. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.



Rysunek 14. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezrobocia wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.

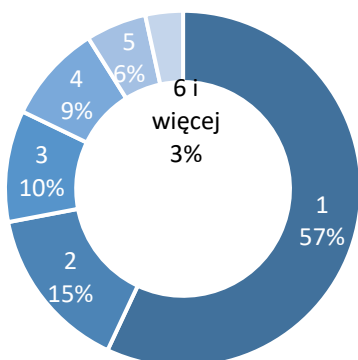
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.



Rysunek 15. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.

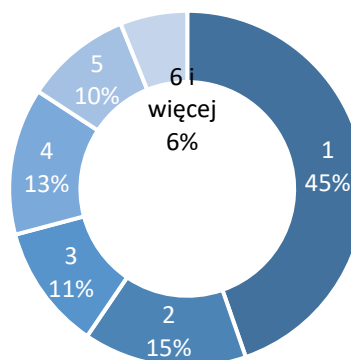
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

Spośród wszystkich rodzin objętych pomocą społeczną, ponad połowa to gospodarstwa domowe jednoosobowe. Na wsi, chociaż nadal jednoosobowe gospodarstwa domowe są najczęściej objęte pomocą społeczną, odsetek ten jest niższy o ponad 12 punktów



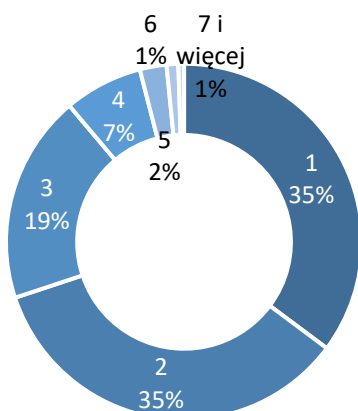
Rysunek 16. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby osób, ogółem)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.



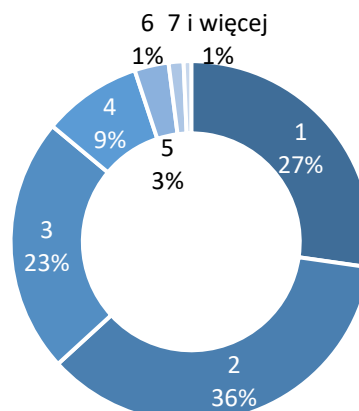
Rysunek 17. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby osób, wieś)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.



Rysunek 18. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby dzieci, ogółem)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.



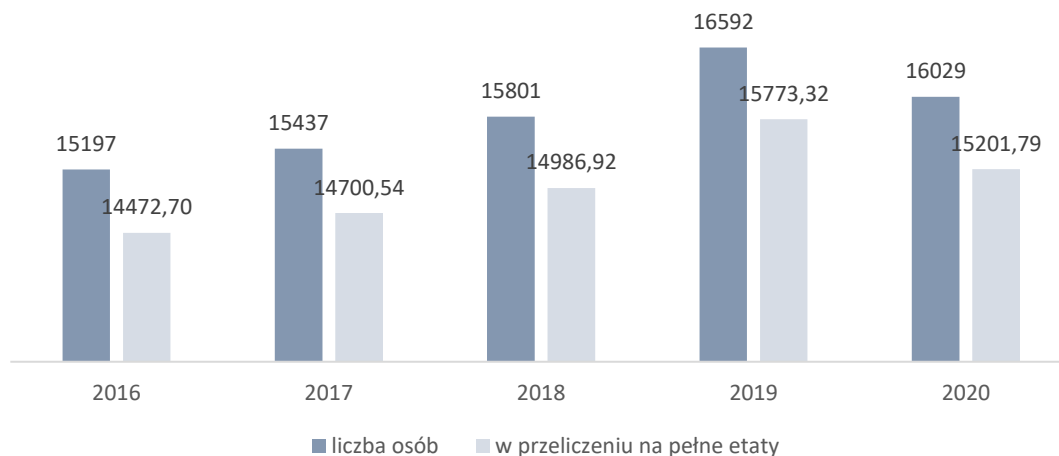
Rysunek 19. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby dzieci, wieś)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

procentowych. Wśród rodzin wspieranych przez pomoc społeczną 35,2% posiada 1 dziecko, a 34,7% dwójkę dzieci, na wsi udział ten wynosi odpowiednio 27,3 i 35,9% (rysunek 16-19). Warto zaznaczyć, że wśród rodzin, które uzyskują wsparcie 12 689 to rodziny niepełne, co stanowi nieco ponad 9% wszystkich wspieranych rodzin. Ponad połowa rodzin niepełnych objętych wsparciem posiada więcej niż jedno dziecko.

3. Zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej

W kontekście możliwości realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej ważna jest liczba osób (w przeliczeniu na etaty) zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych. W 2020 roku zatrudnionych było 16 029 osób, które pracowały na 15 201,79 etatu (rysunek 20). Od 2016 roku liczba ta wzrosła o 832 osoby (729,09 etatu). Wśród wszystkich zatrudnionych osób ponad 40% zatrudnionych było w Ośrodkach Pomocy Społecznej (OPS). Wśród pracowników OPS nieco ponad 1/3 to pracownicy socjalni, niemal wszyscy świadczą pracę w środowisku. Biorąc pod uwagę, że 205 785 osób w rodzinach objętych jest świadczeniem przyznany w ramach zadań zleconych, na jednego pracownika socjalnego przypada ponad 80 osób. Niewiele mniej niż w OPS było zatrudnionych osób w Domach Pomocy Społecznej 6618 osób (6367,55 etatu). Ponad 1200 osób zatrudnionych jest w ośrodkach wsparcia, takich jak: ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, dzienne domy pomocy, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, kluby samopomocy, schroniska dla bezdomnych i innych ośrodkach wsparcia.



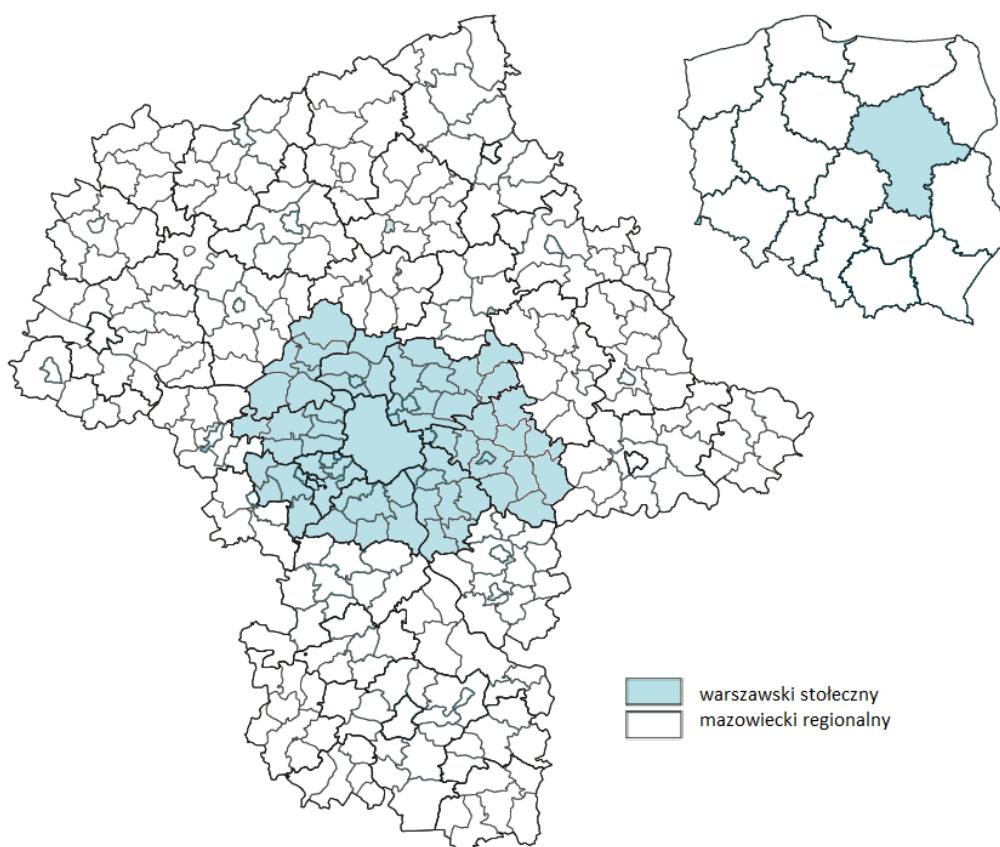
Rysunek 20. Zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.

V. Ogólna charakterystyka województwa mazowieckiego

Województwo mazowieckie jest największym, pod względem powierzchni oraz liczby ludności województwem w Polsce. Zajmuje ono powierzchnię 35 559 km² co stanowi 11,4% powierzchni kraju. Wraz z końcem roku 2020 w województwie mazowieckim mieszkało 5 425 tys. osób (14,2% ludności kraju). Średnia gęstość zaludnienia wynosiła 153 osoby/km² co daje trzecią (za województwem małopolskim i śląskim) wartość wskaźnika wśród województw. W 2020 roku 64,4% populacji województwa zamieszkiwało tereny miejskie. Na całe województwo składa się 37 powiatów oraz 5 miast na prawach powiatu (Warszawa, Ostrołęka, Płock, Radom, Siedlce), do których należy 314 gmin (35 gmin miejskich, 54 gmin miejsko-wiejskich oraz 225 gmin wiejskich). W myśl obowiązującej od 1 stycznia 2018 roku nowej klasyfikacji NUTS¹⁵, województwo mazowieckie składa się z dwóch regionów statystycznych:

- warszawski stołeczny,
- mazowiecki regionalny (rysunek 21).



Rysunek 21. Podział statystyczny województwa mazowieckiego

Źródło: opracowanie własne.

¹⁵ Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych dla Celów Statystycznych

1. Region Warszawski Stołeczny

Region warszawski stołeczny składa się z 9 powiatów, do których wlicza się 70 gmin, z czego 15 to gminy miejskie, 19 gminy miejsko-wiejskie, a 36 to gminy wiejskie. Region obejmuje powierzchnię 6 105 km² (17,2% powierzchni województwa mazowieckiego), zamieszkuje go 3 100 tys. osób, co stanowi 57% wszystkich mieszkańców województwa. W ciągu 20 lat liczba mieszkańców regionu wzrosła o 376 tys. Wśród mieszkańców regionu stołecznego odnotować można nieznaczną przewagę liczebną kobiet. W 2020 roku liczba kobiet wynosiła 1,645 mln natomiast mężczyzn 1,455 mln. Liczba ludności w wieku produkcyjnym wynosiła 1 789 tys., w tym 910 tys. mężczyzn oraz 878,6 tys. kobiet co stanowi spadek w stosunku do roku 2010 odpowiednio o 16 591 oraz 30 628. Dwóch na trzech mieszkańców regionu jest w wieku produkcyjnym należącym do grupy mobilnej (w wieku 18-44 lata). Średni wiek mieszkańca regionu stołecznego wynosi 41,3 lat co stanowi wynik niewiele niższy od średniej w kraju (41,7 lat).

Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym wynosiła 2,49, w tym pracujących 1,12 osoby, a pobierających świadczenia społeczne 0,66.

W 2020 roku w regionie pracowało 1 501 tys. osób w tym 35 tys. w sektorze rolniczym, 298 tys. w sektorze przemysłowym oraz 1 151 tys. osób w sektorze usługowym. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło 6 581,81 zł co stanowi około 20% więcej niż średnie zarobki brutto w kraju. Stopa bezrobocia w regionie stołecznym wynosiła na końcu 2020 roku 2,7%. W 2020 roku zarejestrowano 51 182 bezrobotnych (w tym 25 017 kobiet) co stanowi wzrost w porównaniu z latami 2018-19.

W 2018 roku udział regionu warszawskiego w krajowym PKB wyniósł 17,3%, natomiast udział w PKB generowanym w województwie mazowieckim –76,8%. Tym samym jest to jeden z najbardziej rozwiniętych gospodarczo regionów w Polsce.

2. Region Mazowiecki Regionalny

Region mazowiecki regionalny złożony jest z 20 gmin miejskich, 35 gmin miejsko-wiejskich oraz 189 gmin wiejskich (łącznie 244 gminy) składających się na 28 powiatów oraz 4 miasta na prawach powiatu (Ostrołęka, Płock, Radom, Siedlce). Całkowita jego powierzchnia to 29 454 km² co stanowi 82,8% powierzchni województwa. Region mazowiecki regionalny zamieszkuje 2,325 mln osób (jest to 43% mieszkańców Mazowsza) co stanowi spadek w stosunku do roku 2000 o 66 162 osoby. Podobnie jak w regionie stołecznym, region mazowiecki regionalny cechuje się nieznaczną przewagą liczby kobiet w ogólnej liczbie ludności (50,9%). Niemal 60% mieszkańców regionu to ludzie w wieku produkcyjnym (1,389 mln osób), 62,5% z nich to osoby w wieku produkcyjnym mobilnym. Podobnie jak w przypadku regionu stołecznego, liczba kobiet oraz mężczyzn w wieku produkcyjnym zmniejszyła się odpowiednio o 69 330 i 53 181 osób w porównaniu z rokiem 2010. W odróżnieniu od regionu stołecznego, udział

mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym stale spadał w przeciągu ostatniej dekady. Ponad 1,3 mln osób w regionie mazowieckim regionalnym mieszka na wsi, jest to ponad dwukrotnie więcej niż w regionie stołecznym (610,8 tys. osób). Średnia wieku wśród mieszkańców regionu wynosi 40,9 lat.

Średnia liczba osób zamieszkująca gospodarstwo domowe w regionie mazowieckim regionalnym wynosi 2,73 osoby (2,61 osób w Polsce), w tym 1,16 pracujących (1,07 w Polsce) oraz 0,83 pobierających świadczenia społeczne (0,84 w Polsce).

W regionie mazowieckim regionalnym pracę posiada 1 027 tys. osób, w tym 189 tys. zatrudnionych jest w sektorze rolniczym, 307 tys. w sektorze przemysłowym oraz 527 tys. w sektorze usług. Średnie wynagrodzenie brutto było niższe niż średnia dla Polski oraz regionu stołecznego i wynosiła 5 057,64 zł. W porównaniu do regionu stołecznego stopa bezrobocia rejestrowanego jest większa o prawie 7 p.p i wynosi 9,8%. Liczba bezrobotnych w 2020 roku wynosiła 95 193 (w tym 49 005 kobiet) tak samo jak w przypadku regionu stołecznego jest to wzrost w porównaniu z latami 2018-19.

Duże różnice widać także w udziale PKB regionu w PKB Polski oraz województwa mazowieckiego, które jest znacząco niższe niż w regionie stołecznym i wynosi odpowiednio 5,2% oraz 23,1%.

VI. KONCEPCJA LOGICZNA BADANIA

1. Procedura badawcza

W Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim, jak w każdym dokumencie programującym działania w jednostkach terytorialnych, główne są trzy obszary działań: diagnozowanie stanu istniejącego, modelowanie obrazu rzeczywistości oraz monitoring i ewaluacja osiągniętych efektów. Badania zaplanowano w oparciu o siedmioetapową procedurę (rysunek 22), w ramach której pierwsze trzy etapy obejmują diagnozę stanu istniejącego (etap 1-3), kolejne trzy dotyczą modelowania (etap 4-6), a etap 7 związany jest z zaplanowaniem monitoringu i ewaluacją osiągniętych efektów. Diagnoza uwzględnia najważniejsze dziedziny życia społecznego i gospodarczego mające wpływ na poziom i zasięg ubóstwa i wykluczenia społecznego (etap 1). W celu oceny stanu istniejącego województwa mazowieckiego w zakresie sytuacji ubogich oraz rozpoznania przyczyn ubóstwa przeprowadzana zostanie też diagnoza sytuacji ubogich beneficjentów i stanu istniejącego pomocy społecznej (etap 2). Diagnozowanie będzie miało ukierunkowany charakter, a gromadzone i analizowane informacje na temat ubogich i czynników mogących

mieć wpływ na ich sytuację koncentrować się będą na tych fragmentach rzeczywistości, które są najistotniejsze w planowaniu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczenia społecznego.

Zagadnienia objęte diagnozą zostaną uporządkowane w dwóch analizach SWOT: ubogich beneficjentów i instytucji świadczących pomoc społeczną (etap 3). Pozwolą one na analizę w odniesieniu do czynników wewnętrznych i zewnętrznych, które warunkują ubóstwo i wykluczenie społeczne oraz udzielaną pomoc. Czynniki będą rozpatrywane z punktu widzenia pozytywnego i negatywnego ich wpływu, a analizą objęte zostaną głównie czynniki lokalne, ale również regionalne, krajowe i UE. Analiza SWOT z jednej strony pokazuje pozytywne elementy, na których można oprzeć program przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, z drugiej strony wskazuje na konieczne korekty oraz pozwala na formułowanie zaleceń lub dyrektyw mających zapobiec pogłębianiu się tych zjawisk w przyszłości.

Konfrontacja informacji z diagnozy sytuacji ubogich i ośrodków pomocy społecznej pozwoli na identyfikację potrzeb i preferencji ubogich oraz obszarów wymagających interwencji i wsparcia. Na tej podstawie zostaną określone pozycje osób ubogich w kontekście uwarunkowań instytucji świadczących pomoc społeczną. Pozwoli to na konstrukcję modeli odwzorowujących rzeczywisty obraz ubóstwa w badanych jednostkach terytorialnych (etap 4).

Procedura badań



Rysunek 22. Procedura badań

Źródło: Opracowanie własne.

Następnie biorąc pod uwagę dziedziny diagnozy opracowane zostanie drzewo celów¹⁶ (etap 5). W schemacie hierarchicznym przedstawione zostaną cele nadrzędne, strategiczne i operacyjne. Hierarchia celów jest pochodną dwóch głównych czynników: zróżnicowanej ich wagi w przeciwdziałaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz konieczności dokonania ich wyboru z większej liczby. Na szczycie hierarchii znajduje się najważniejszy i najbardziej ogólny cel – misja jednostki samorządu lokalnego. Misja określi kierunek działalności jednostek samorządu terytorialnego i funkcjonujących w ich ramach instytucji świadczących pomoc społeczną ze względu na ich rolę i główne funkcje jakie mają spełniać na rzecz ubogich beneficjentów w województwie mazowieckim. Uszczegółowieniem misji będą cele nadrzędne¹⁷, a ich konkretyzacją będą cele strategiczne, które precyzują kierunki działań. W ramach każdego z celów strategicznych opracowane zostaną pakiety celów operacyjnych – służące wskazaniu konkretnych działań, zadań i przedsięwzięć.

Przeprowadzona diagnoza i skonstruowany model obrazu ubóstwa jest podstawą do tworzenia scenariuszy rozwoju, czyli alternatywnych dróg osiągnięcia celów. Są one opisem możliwej i pożądanej przyszłości ze wskazaniem dróg ich osiągnięcia. Wszystkie te działania powinny zmierzać do odpowiedzi na wyzwania w przyszłości, czyli zmiany, tendencje oraz zagrożenia. Pozwalają uwzględnić złożoność otoczenia, wielość poglądów i niepewność przyszłej sytuacji. Proponowana koncepcja konstrukcji scenariuszy jest procesem obejmującym:

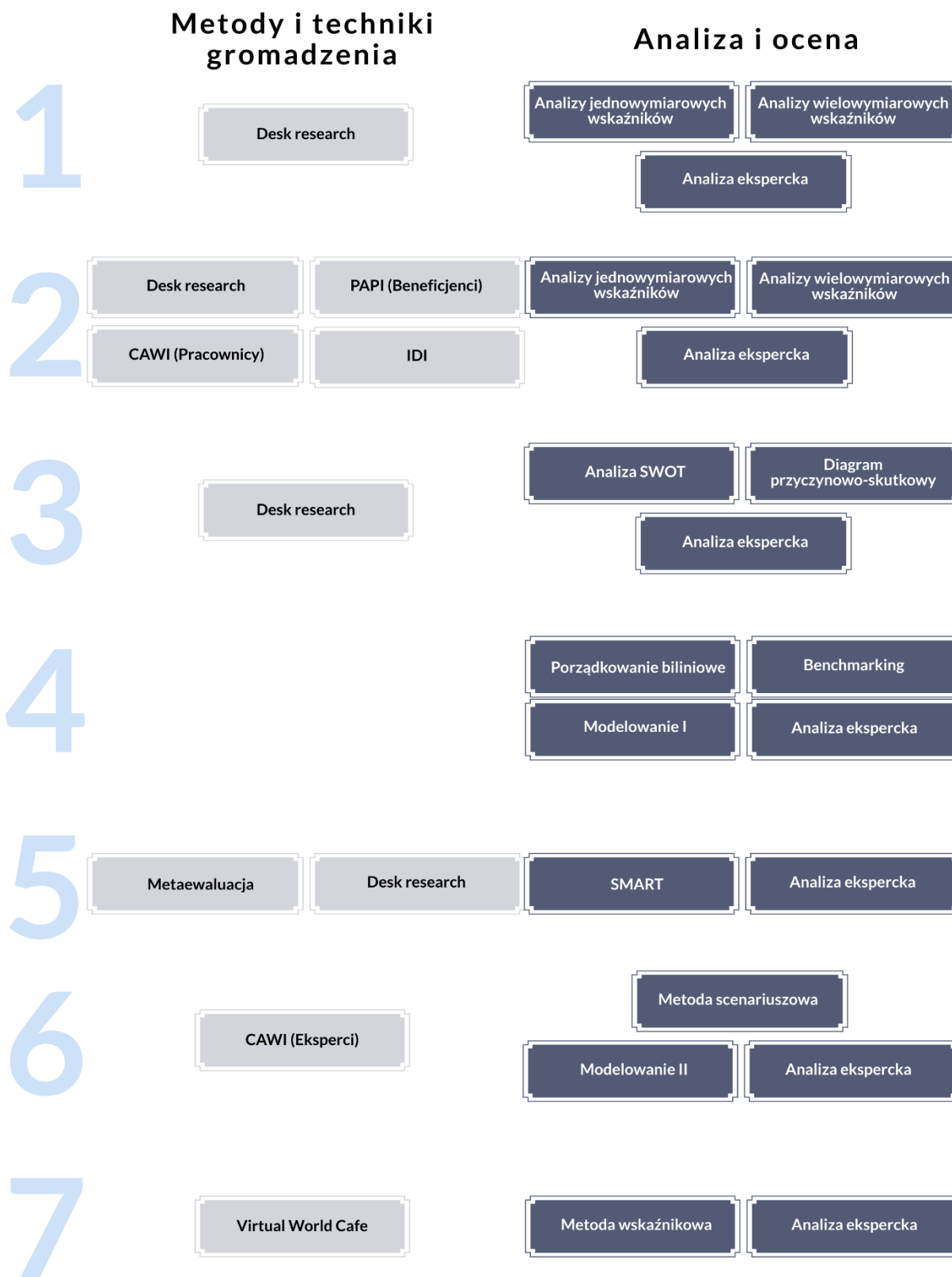
1. przyjmowanie założeń – ustalenie zakresu scenariuszy (przestrzennego, czasowego i podmiotowego) polegającego między innymi na wyborze najistotniejszych czynników jako ram do procesu programowania oraz głównych trendów możliwych do wygenerowania (wynikają one z analizy SWOT),
2. konstrukcję głównych linii scenariuszy – ciągów zdarzeń zapisanych w sposób ogólny, syntetyczny, poprzez małą liczbę najistotniejszych zadań,
3. ocenę scenariuszy – otrzymuje się zbiór możliwych obrazów przyszłości wraz z kwantyfikacją ich ważności.

2. Metody i techniki wykorzystane w badaniu

W ramach każdego etapu procedury badawczej przewidziano wykorzystanie metod i technik badawczych. Zostały one, tak dobrane by być częścią komplementarną do każdego z etapów procedury badawczej (rysunek 22). Główne metody i techniki gromadzenia i analizy danych przedstawiono na rysunku 23. Ponadto zostaną wykorzystane również metody analizy porównawczej oraz sposoby prezentacji i wizualizacji danych.

¹⁶ Drzewo celów jest graficznym przedstawieniem pożądanej sytuacji w formie hierarchii.

¹⁷ Główne zamierzenia, które mają zostać osiągnięte w planowanym horyzoncie czasowym dla przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.



Rysunek 23. Główne metody i techniki gromadzenia i przetwarzania danych
Źródło: opracowanie własne.

METODY I TECHNIKI GROMADZENIA DANYCH

DESK RESEARCH

Desk Research jest analizą danych zastanych. Polega na analizie, przetwarzaniu i kompilacji różnych informacji i danych pochodzących z istniejących źródeł. Prowadzona będzie w celu uzyskania szerokiego zrozumienia problemu ubóstwa i wykluczenia społecznego. W ramach tej analizy zostaną uwzględnione dane statystyczne GUS, Urzędu Statystycznego w Warszawie, dane udostępnione przez Mazowieckiego Centrum Pomocy Społecznej, dokumenty statystyki publicznej oraz inne publikacje. Metoda ta zastosowana została już na etapie tworzenia Raportu metodologicznego i będzie również wykorzystana do opracowania zbioru potencjalnych zmiennych i wskaźników oraz przygotowania zbioru danych. Stanowiąc będzie również podstawę do formułowania ocen i wniosków wynikających z analizy danych wtórnych. Zaletą tej metody jest możliwość korzystania z dużego zakresu informacji i danych wtórnych, które dotyczą różnych obszarów analiz.

METAEWALUACJA

Metaewaluacja jest oceną wykonanych ewaluacji. Przeprowadzony zostanie przegląd dostępnych i wcześniej przeprowadzonych badań ewaluacyjnych w innych dokumentach strategiczno-planistycznych. Analiza ta posłuży głównie do zebrania informacji nt. działań związanych z przeciwdziałaniem ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Będzie służyła przy formułowaniu misji i wyznaczaniu celów.

CAWI

Technika CAWI (Computer-Assisted Web Interview) jest jedną z form badań ankietowych, w której za pomocą kwestionariuszy ankietowych udostępnianych w Internecie można uzyskać odpowiedzi na pytania. Metoda ta umożliwia uczestnictwo dużej liczby ankietowanych. Ankiety będą dostarczane respondentom za pomocą linków. Ta forma badań ankietowych została przewidziana do badania pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną.

DOBÓR PRÓBY

Założono przeprowadzenie badania CAWI z pracownikami OPS w województwie mazowieckim. Dobór próby będzie miał charakter kwotowy. W próbie badawczej uwzględniono zróżnicowanie według obszaru, gdzie znajduje się instytucja (powiat). Próba

została dobrana proporcjonalnie zgodnie z powyższym kryterium względem generalnej populacji. Na podstawie danych MCPS z roku 2020 zostało stwierdzone, że liczba pracowników świadczących pomoc społeczną w OPS wynosiła 9971. Założono realizację próby na poziomie $N = 375 (+10)$. W tabeli podano wielkości próby w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego.

Tabela 2. Wielkość próby pracowników świadczących pomoc społeczną z powodu ubóstwa w powiatach województwa mazowieckiego

Powiat	Próba	Powiat	Próba
białobrzeski	2	pruskowski	10
ciechanowski	7	przasnyski	4
garwoliński	5	przysuski	3
gostyniński	4	pułtuski	3
grodzki	5	m. Radom	33
grójecki	5	radomski	9
kozienicki	4	m. Siedlce	6
legionowski	7	siedlecki	4
lipski	3	sierpecki	5
łosicki	2	sochaczewski	6
makowski	4	szydłowiecki	3
miński	6	sokołowski	4
mławski	6	m. st. Warszawa	129
nowodworski	5	warszawski zachodni	4
ostrołęcki	5	węgrowski	4
m. Ostrołęka	11	wołomiński	11
ostrowski	4	wyszkowski	3
otwocki	6	zwoleniński	3
piaseczyński	6	żuromiński	3
m. Płock	13	żyrardowski	3
płocki	8	Razem	375
płoński	7		

Źródło: Opracowania własne na podstawie danych z MCPS.

Metoda CAWI zostanie również zastosowana w celu oceny celów (nadrzędnych, strategicznych i operacyjnych) i scenariuszy na etapie *modelowania II*.

Zakłada się celowy dobór próby. Badania zostaną przeprowadzone wśród 10-15 ekspertów – naukowców zajmujących badanymi problemami.

PAPI

Technika PAPI (Paper-Assisted Personal Interview) jest jedną z formą wywiadu osobistego, w której ankieter przeprowadza wywiad z respondentem przy wykorzystaniu papierowego kwestionariusza. Ta forma wywiadu osobistego została przewidziana do badania osób otrzymujących pomoc społeczną.

DOBÓR PRÓBY

Założono przeprowadzenie badania PAPI z osobami otrzymującymi pomoc społeczną (w zakresie ubóstwa) w województwie mazowieckim. Dobór próby będzie miał charakter kwotowy. W próbie badawczej uwzględniono następujące zmienne różnicujące:

- obszar zamieszkania (miasto/wieś),
- obszar zamieszkania (powiat),

Tabela 3. Wielkość próby beneficjentów pomocy społecznej z powodu ubóstwa w powiatach województwa mazowieckiego

Powiat	Próba			Powiat	Próba		
	ogółem	wieś	miasto		ogółem	wieś	miasto
białobrzeski	10	7	3	pruskowski	17	9	8
ciechanowski	20	7	13	przasnyski	24	15	9
garwoliński	20	13	7	przysuski	10	9	1
gostyniński	12	3	9	pułtuski	15	7	8
grodziski	20	9	11	m. Radom	76	0	76
grójecki	12	7	5	radomski	28	20	8
kozienicki	18	15	3	m. Siedlce	18	0	18
legionowski	19	7	12	siedlecki	21	20	1
lipski	8	7	1	sierpecki	14	10	4
łosicki	11	9	2	sochaczewski	17	7	10
makowski	15	9	6	sztytowiecki	19	15	4
miński	25	13	12	sokołowski	8	6	2
mławski	12	7	5	m. st. Warszawa	224	0	224
nowodworski	14	6	8	warszawski zachodni	12	6	6
ostrołęcki	22	21	1	węgrowski	17	13	4
m. Ostrołęka	20	0	20	wołomiński	44	14	30
ostrowski	18	13	5	wyszkowski	14	11	3
otwocki	22	6	16	zwoleński	6	6	0
piaseczyński	25	11	14	żuromiński	11	7	4
m. Płock	33	0	33	żyrardowski	16	7	9
płocki	24	21	3				
płoński	14	9	5	Razem	1005	382	623

Źródło: Opracowania własne na podstawie danych z MCPS.

Próba została dobrana proporcjonalnie zgodnie z powyższymi kryteriami względem generalnej populacji. Na podstawie danych MCPS z roku 2020 zostało stwierdzone, iż liczba rodzin którym przyznano świadczenia z powodu ubóstwa wynosi 48 799, w tym na wsi zamieszkiwało około 38% (18 512 rodzin), zaś w mieście – 62 % (30 287 rodzin). Założono realizację próby na poziomie $N= 1005 (+30)$. W tabeli 3 podano wielkości próby w poszczególnych powiatach województwa mazowieckiego.

IDI

IDI (Individual In-depth Interview) – jest to indywidualny wywiad pogłębiony, który ma charakter badań jakościowych. Prowadzony jest przez moderatora (badacza) z respondentem. IDI stosowany będzie jako uzupełnienie innych metod i technik badawczych w celu rozszerzenia wiedzy na temat badanego problemu. Pozwoli na uchwycenie odczuć, osobistych przekonań, motywacji i postaw respondentów. W zależności od potrzeb i możliwości może być prowadzony osobiście, przez telefon lub online.

VIRTUAL WORLD CAFÉ

Virtual World Café jest formą warsztatu prowadzonego online, która pozwala na prowadzenie dialogu i gromadzenie opinii uczestników – ekspertów. Ta metoda została zaplanowana do przedyskutowania i wypracowywania wniosków i rekomendacji. Odbywać się będzie w kilku grupach i na każdym spotkaniu moderator będzie przedstawiał krótkie wprowadzenie, a następnie uczestnicy będą omawiać przedstawione kwestie. Do udziału w metodzie Virtual Word Cafe zaproszeni zostaną przedstawiciele nauki zajmujący się polityką społeczną.

METODY I TECHNIKI ANALIZY I OCENY DANYCH

ANALIZY JEDNOWYMIAROWYCH WSKAŹNIKÓW

Analizy jednowymiarowych wskaźników będą trzonem realizacji badań. Wybrane zostaną kluczowe cechy (wskaźniki) metryczne i niemetryczne opisujące sytuację osób korzystających z pomocy społecznej oraz pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną. Cechy metryczne mogą przyjmować różne wartości w określonych jednostkach miary lub w jednostkach niemianowanych, a niemetryczne wyrażają różne jej odmiany, które można opisać słownie a następnie przekształca się je na liczby rozmyte. Wskaźniki zostaną tak dobrane aby móc zrealizować wytyczone w badanych cele. Najczęściej do badań przyjmuje się

wskaźniki, które przeważnie są liczbami rzeczywistymi, ale badania oparte zostaną też na liczbach rozmytych w celu wyrażenia cech, które nie zawsze mogą być opisywane przez jedną wartość. Stosowanie do przyjętych rodzajów cech będą w kolejnych etapach procedury badawczej stosowane „twarde” (klasyczne) lub „miękkie” (tzw. rozmyte) narzędzia i techniki.

ANALIZY WIELOWYMIAROWYCH WSKAŹNIKÓW

Analizy wielowymiarowych wskaźników pozwolą na skwantyfikowanie zjawisk złożonych (np. subiektywnego ubóstwa) i ocenę ich poziomu. Zostaną skonstruowane cechy syntetyczne – wskaźniki wielowymiarowe za pomocą metod porządkowania liniowego. Pozwalają one na ustalenie liniowej hierarchii (rankingu) obiektów (np. beneficjentów pomocy społecznej w powiatach) opisywanych przez cechy w przestrzeni wielowymiarowej.

Procedura konstrukcji cechy syntetycznej opiera się na pięciu głównych etapach:

- 1) Wybór cech i identyfikacja ich charakteru
- 2) Normalizacja wartości cech
- 3) Obliczenie odległości każdego obiektu od wzorca i antywzorca rozwoju
- 4) Agregacja wartości cech
- 5) Uporządkowanie liniowe obiektów oraz ustalenie poziomów.

W etapie pierwszym wybiera się na podstawie analizy merytorycznej i statystycznej zestaw cech – wskaźników jednowymiarowych opisujących badane zjawisko złożone. Wśród wskaźników jednowymiarowych tworzących cechę syntetyczną mogą występować cechy o charakterze stymulant, destymulant i nominant. Stymulanta to cecha, której większe wartości będą powodowały zwiększenie poziomu badanego zjawiska złożonego, a mniejsze będą przyczyniały się do jego zmniejszenia. W przypadku destymulanty jest na odwrót. Większe wartości będą powodowały zmniejszenie poziomu badanego zjawiska złożonego, a mniejsze – jego zwiększenie. Natomiast nominanta zachowuje się w pewnym zakresie jak stymulanta, a w innym, jak destymulanta.

Następnie w etapie drugim przeprowadza się normalizację wartości cech. Postępowanie to prowadzone jest głównie w celu doprowadzenia cech o różnych mianach do wzajemnej porównywalności oraz ujednoczenie charakteru cech poprzez przekształcenie destymulant i nominant w stymulanty. Osiągnięcie tych celów normalizacji możliwe jest dzięki odpowiednim procedurom normalizacyjnym.

Znormalizowane wartości cech są podstawą w etapie trzecim do obliczania odległości każdego obiektu od wzorca i antywzorca rozwoju. Jako wzorzec przyjmuje się zazwyczaj maksymalne wartości cech, a antywzorcem są wartości minimalne cech. W etapie czwartym agreguje się wartości cech za pomocą formuły opartej na odległościach obiektów od wzorca

i antywzorca rozwoju. W tym celu zostanie zastosowana obecnie wiodąca na świecie metoda TOPSIS¹⁸ (*Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution*).

W ostatnim etapie 5 wartości cechy syntetycznej można uporządkować liniowo według wartości nierosnących i na tej podstawie wyodrębnić poziomy zjawiska złożonego dla badanych obiektów. Wyodrębnienie klas obiektów dla całego obszaru zmienności cechy syntetycznej może zostać przeprowadzone metodami statystycznymi lub w sposób arbitralny.

ANALIZA EKSPERCKA

Analiza ekspercka jest techniką badawczą bazującą na doświadczeniu i wiedzy ekspertów. Na każdym etapie badań będą prowadzone analizy eksperckie przez zespół badawczy. Przeprowadzona będzie w celu weryfikacji cząstkowych ocen i analiz oraz monitorowania stopnia realizacji celów badawczych.

PORZĄDKOWANIE BILINIOWE

Porządkowanie biliniowe¹⁹ daje możliwość przedstawienia na płaszczyźnie pozycji obiektów opisywanych przez wiele cech zagregowanych w postaci dwóch cech syntetycznych. Takie geometryczne podejście jest cenne w celu zobrazowania pozycji obiektów w stosunku do innych. Zostanie skonstruowana miara syntetyczna opisująca sytuację osób będących w trudnej sytuacji życiowej oraz miara dotycząca udzielania pomocy społecznej. W tej metodzie można wyróżnić trzy główne etapy postępowania:

- 1) Konstrukcja dwóch schematów hierarchicznych dotyczących sytuacji osób będących w trudnej sytuacji życiowej oraz sytuacji w zakresie udzielania pomocy społecznej w powiatach
- 2) Ustalenie wartości cech oraz ich normalizacja
- 3) Obliczenie wartości współrzędnych położenia powiatów względem sytuacji osób będących w trudnej sytuacji życiowej oraz sytuacji w zakresie udzielania pomocy społecznej.

Wyniki porządkowania biliniowego będą podstawą do opracowania modeli nie/radzenia sobie z trudną sytuacją życiową na etapie *modelowania I*.

¹⁸ Hwang C.L., Yoon K. (1981): Multiple attribute decision making: methods and applications. Springer-Verlag, New York.

¹⁹ Łuczak A. (2016): Wielokryterialne metody ilościowe w diagnozowaniu i modelowaniu rozwoju lokalnego. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.

BENCHMARKING

Benchmarking polega na porównywaniu badanej jednostki terytorialnej (powiatu) z innymi jednostkami (np. sąsiadującymi, modelowymi). W badaniu tym dokonuje się wyboru układu odniesienia – benchmarku i przeprowadza analizę porównawczą względem wybranych cech. Benchmarking może być zewnętrzny lub wewnętrzny. W przypadku benchmarkingu zewnętrznego porównania przeprowadza się w odniesieniu do innych jednostek poza daną jednostką, a w przypadku benchmarkingu wewnętrznego porównywane są wskaźniki dla obiektów znajdujących się na terenie danej jednostki. W badaniach uwaga zostanie skupiona na benchmarkingu wewnętrznym.

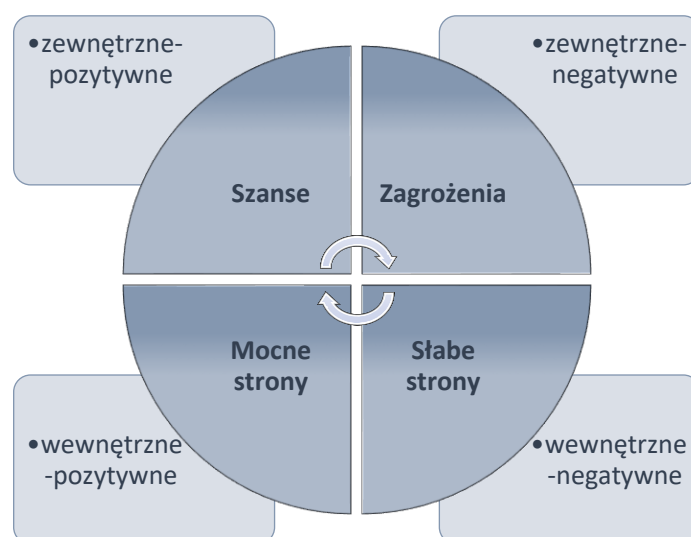
MODELOWANIE

Modelowanie jest procesem, w którym w pewnym uproszczeniu przedstawia się z ilościowym opisem fragment rzeczywistości gospodarczej – obraz osób ubogich i świadczonej dla nich pomocy społecznej. Jako *modelowanie I* oznaczono proces tworzenia modeli (nie)radzenia sobie z trudną sytuacją życiową. Będą to modele opisowe z ilościowym opisem opartym na dwóch miernikach syntetycznych: sytuacji osób ubogich i sytuacji systemu pomocy społecznej. Natomiast w *modelowaniu II* będzie wykorzystany rozmyty analityczny proces hierarchiczny²⁰ (FAHP). Jest to jedna z metod zaliczanych do wielokryterialnych metod decyzyjnych. Metoda ta jest przydatna do rozwiązywania złożonych problemów, które cechują się pewną niepewnością oraz mają często sprzeczne cele, różne rodzaje danych i informacji. Jest ważnym narzędziem w analizowaniu złożonych rzeczywistych problemów gospodarczych ze względu na jej zdolność do oceny różnych elementów. W tym sensie modelowanie polega na uproszczeniu złożonej rzeczywistości gospodarczej poprzez opisanie najistotniejszych elementów (celów nadrzędnych, strategicznych i operacyjnych oraz scenariuszy), ich wzajemnych relacji oraz ocenie ich ważności. Ocena ważności polega na kwantyfikacji, czyli ujęciu ważności czynników pod względem ilościowym. Podejście takie prowadzi do opracowania modelu umożliwiającego właściwe kreowanie działań i służy wypracowaniu efektywnych rozwiązań, które stanowią jednolitą platformę planowania i budżetowania działań w zakresie przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.

²⁰ Idea analitycznego procesu hierarchicznego (AHP) została opracowana przez Thomasa L. Saaty'ego w latach 70-tych XX wieku i przedstawiona w 1980 roku w „The Analytic Hierarchy Process Planning. Priority Setting. Resource Allocation”, MacGraw-Hill, New York International Book Company. AHP jest metodą szeroko stosowaną i dynamicznie rozwijają się jej udoskonalenia i modyfikacje, w tym też jego wersje rozmyte. Przegląd metod i zastosowania można znaleźć w publikacji: Łuczak A. (2016): Wielokryterialne metody ilościowe w diagnozowaniu i modelowaniu rozwoju lokalnego, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.

ANALIZA SWOT

Analiza SWOT pozwala skoncentrować się na głównych aspektach i problemach związanych z ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz z świadczoną pomocą społeczną. W badaniach przeprowadzona zostanie analiza beneficjentów i pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną. W badaniu uwarunkowań pomocna jest analiza SWOT, która w sposób kompleksowy bada otoczenie lokalnej jednostki terytorialnej oraz jej wnętrze, czyli siły i słabości oraz szanse i zagrożenia. W analizie SWOT konfrontuje się mocne i słabe strony z szansami i zagrożeniami. Czynniki te można podzielić według miejsca powstania (zewnętrzne i wewnętrzne) oraz sposobu oddziaływania (pozytywne i negatywne) (rysunek 24).



Rysunek 24. Schemat analizy SWOT

Źródło: Opracowanie własne.

Zestawienie mocnych stron daje obraz atutów. Z kolei zestawienie słabych stron umożliwia z jednej strony realistyczną ocenę skali problemów oraz wybór odpowiednich środków zaradczych. Z drugiej strony zestawiając słabe i mocne strony uzyskuje się inną perspektywę, zmuszającą często do poszukiwania zupełnie nowych rozwiązań. Świadomość słabości i zagrożeń ma zasadnicze znaczenie, jeżeli chce się tworzyć atmosferę sprzyjającą przeciwdziałaniu ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Wzmacniając mocne strony lub wykorzystując szanse można wywołać pozytywną reakcję na negatywne oddziaływanie słabych stron i zagrożeń.

DIAGRAM PRZYCZYNOWO-SKUTKOWY

Diagram przyczynowo-skutkowy jest formą graficzną dla przedstawienia związków pomiędzy różnymi czynnikami wpływającymi na ubóstwo oraz ich wzajemnych powiązań.

Kształt diagramu przypomina rybią ość, w której można wyróżnić głowę ryby (problem ubóstwa), kręgosłup ryby (grupy przyczyn ubóstwa) oraz ości (przyczyny szczegółowe). Kluczowe jest poddanie diagramu analizie w celu wyodrębnienia małej liczby głównych przyczyn, które mają największy wpływ na problem ubóstwa oraz sformułowanie wniosków dotyczących działań przeciwdziałających ubóstwu.

SMART

SMART jest to akronim od angielskich słów Specific, Measurable, Attainable, Realistic oraz Timely. Jest to metoda wytyczania celów, które powinny charakteryzować się pięcioma głównymi cechami: cel powinien być konkretny (jednoznacznie i prosto sformułowany), stopień jego realizacji powinien być mierzalny, powinien być osiągalny, realistyczny i określony w czasie.

METODA SCENARIUSZOWA

Ważną metodą opisu przyszłości, czyli wskazania przewidywanych lub prawdopodobnych kierunków przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu są scenariusze. Scenariusze jako metoda przedstawiania przyszłości zostały nazwane metodą „pisanie scenariuszy” (scenario writing). Są one opisem możliwej i pożądanej przyszłości ze wskazaniem dróg ich osiągnięcia oraz jednym z ważniejszych instrumentów kształtowania programu przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Pozwalają uwzględnić złożoność otoczenia, różnorodność poglądów i również niepewność przyszłej sytuacji. Metoda scenariuszowa jest uogólniającym postępowaniem umożliwiającym prowadzenie systematycznych studiów nad przyszłością ubogich w województwie, w szczególności przez konstruowanie wiarygodnych i spójnych obrazów przyszłości. Metodę tę stosuje się z powodzeniem do budowy długookresowych prognoz, gdy nie dysponuje się pełną wiedzą o prawidłowościach rozwojowych analizowanych zjawisk oraz zjawiska nie poddają się sformalizowanemu opisowi.

Scenariusze są powszechnie stosowanym w planowaniu strategicznym sposobem prezentacji możliwej przyszłości. Ich celem jest przede wszystkim wybór wariantu polityki rozwojowej, jej celów i priorytetów. Do istoty zastosowanej metody budowy scenariuszy należy wykorzystywanie do różnych wariantów scenariuszy tego samego zestawu celów, które powinny być podejmowane w przyszłości (jednak z różnym natężeniem). Zapewnia to porównywalność, adaptacyjność i względny obiektywizm scenariuszy.

METODA WSKAŹNIKOWA

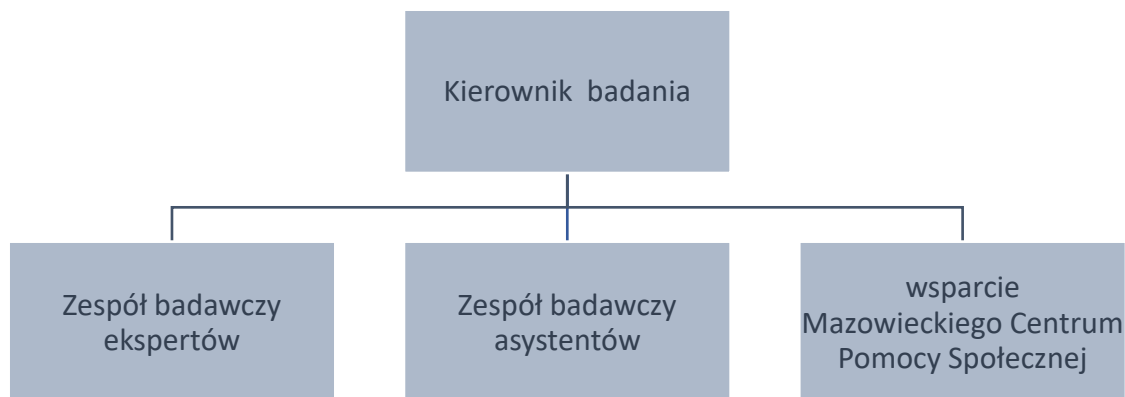
Metoda wskaźnikowa zostanie opracowana w celu monitorowania na wszystkich szczeblach instytucji samorządowych poziomu realizacji celów określonych w Programie. Opracowany zostanie zestaw wskaźników oceny przewidzianych efektów.

METODY PREZENTACJI I WIZUALIZACJI DANYCH I WYNIKÓW

Przedmiotem analiz będą dane pochodzące z różnych źródeł i w zależności od ich specyfiki przeprowadzana zostanie ich prezentacja - opisowa, ilościowa lub graficzna. Dane o charakterze liczbowym zostaną prezentowane w formie tabel i wykresów. Dane mające charakter przestrzenny będą w miarę możliwości prezentowane z zastosowaniem kartogramów. Przewiduje się też zastosowanie schematów, rysunków i innych form wizualizacji danych.

3. Harmonogram prac

Do opracowania diagnozy i Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu zorganizowany jest zespół zobrazowany na rysunku 3.



Rysunek 25. Zespół badawczy

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowany harmonogram stanowi założenia ramowe prezentujące kolejność działań. Przyjmujemy, że poszczególne zdarzenia będą uzależnione od wielu czynników zależnych od Zamawiającego i możliwości badawczych w terenie.

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

Tabela 4. Ramowy harmonogram prac

Faza	Zdarzenie	Termin wykonania
Faza konceptualizacji i operacjonalizacji	Przygotowanie wstępnej wersji projektu Raportu Metodologicznego i narzędzi badawczych	do 10.11.2021
	Przekazanie Zamawiającemu wstępnej wersji projektu Raportu Metodologicznego i narzędzi badawczych	do 15.11.2021
	Uzgodnienia w sprawie projektu Raportu Metodologicznego i narzędzi badawczych	do 25.11.2021
	Przygotowanie końcowej wersji projektu Raportu Metodologicznego i narzędzi badawczych	do 30.11.2021
	Przekazanie uzgodnionego Raportu Metodologicznego i narzędzi badawczych	30.11.2021
Faza gromadzenia danych	Seminarium I – otwierające fazę gromadzenia danych	do 31.01.2022
	Desck research I	do 28.02.2022
	PAPI – beneficjenci pomocy społecznej	do 30.06.2022
	CAWI – pracownicy instytucji świadczących pomoc	do 30.06.2022
	IDI – beneficjenci pomocy społecznej	do 30.08.2022
	IDI – pracownicy instytucji świadczących pomoc	do 30.08.2022
	Seminarium II - podsumowujące fazę gromadzenia danych	do 30.08.2022
Faza analizy i oceny	Seminarium III – otwierające fazę analizy i oceny	12.09.2022
	Desck research II	do 30.09.2022
	Przeprowadzenie diagnozy w województwie mazowieckim	do 30.09.2022
	Seminarium IV – podsumowujące etapy diagnostyczne (etapy 1-3)	do 30.09.2022
	Modelowanie sytuacji w województwie mazowieckim	do 30.10.2022
	Seminarium V – podsumowujące etapy modelowania i ewaluacji (etapy 4-7)	do 30.10.2022
	Opracowanie wniosków i rekomendacji	do 30.10.2022
	Seminarium VI – podsumowujące fazę analizy i oceny	do 30.10.2022
	Virtual World Café	do 30.10.2022
	Opracowanie Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim	do 30.10.2022
	Seminarium VII – podsumowujące przygotowanie Programu	do 09.11.2022
	Opracowanie i przekazanie Zamawiającemu wstępnej wersji diagnozy i Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim	do 08.11.2022
	Przekazanie wykonawcy uwag do wstępnej wersji diagnozy i Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim	do 15.11.2022
	Przygotowanie i przekazanie ostatecznej wersji diagnozy i Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim	30.11.2022

Źródło: opracowanie własne.

4. Uwagi

W związku z trwającą pandemią COVID-19, Wykonawca zastrzega możliwość realizacji części metod badawczych zdalnie. Taka alternatywna metoda dotyczy kwestionariusza ankietowego numer 1, w tym celu mogą zostać wykorzystane narzędzia zdalne, takie jak platformy do organizacji spotkań grupowych czy też platformy do ankiet online z bieżącym przedstawianiem wyników. Wskazana metoda może być wykorzystywana w przypadku części respondentów posiadających komputer i połączenie internetowe, zaznaczając, że jeśli okaże się to niemożliwe i / lub potencjalnie będzie miało negatywne skutki dla realizacji efektów badań, podejmie wszelkie możliwe kroki do realizacji badania osobiście w formie stacjonarnej. Jednocześnie Wykonawca może zastąpić metodę PAPI alternatywną metodą CAPI przy zachowaniu bezpośredniego kontaktu z ankietowanym.

Należy zaznaczyć, że Wykonawca podczas całości badań będzie działał zgodnie z wytycznymi Głównego Inspektoratu Sanitarnego oraz w dążeniu do poszanowania komfortu uczestników badań.

VII. PROPOZYCJA NARZĘDZI BADAWCZYCH - ANKIETY BADAWCZE

Kwestionariusz ankietowy 1:

Ankieta dla osób otrzymujących pomoc

	Numer porządkowy osoby	respondent	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Stopień pokrewieństwa z głową gospodarstwa domowego	X								
2	Rok urodzenia (dwie ostatnie cyfry)									
3	Płeć (K, M, I)									
4	Poziom wykształcenia									
5	Czy uczy się/dokształca się? (w ciągu ostatniego roku)									
6	Czy w ciągu ostatniego tygodnia miała pracę?									
7	Czy była to praca na pełen etat?									
7a	Jeśli nie na pełen etat to w jakim wymiarze?									
7b	Forma zatrudnienia									
8	Jak długo otrzymuje zasiłek (miesiące)?									
9	Źródło dochodów – główne									
10	Źródło dochodów – dodatkowe									
11	Czy poszukuje pracy?									
12	Czy pracuje na czarno?									
13	Czy wymaga stałej opieki rodziny?									
14	Czy ma orzeczenie o niepełnosprawności?									
15	Czy w ciągu ostatniego roku opuściła więzienie (a) lub w nim aktualnie jest (b)?									

Kafeteria: a. Tak, b. Nie c. Nie wiem

Źródło dochodów (proszę wpisać odpowiednie litery od a do f):

a. Praca najemna, b. praca w rolnictwie, c. własna działalność (poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie, z wykonywania wolnego zawodu), d. renta, e. emerytura, f. niezarobkowe źródła (zasiłki, darowizny, alimenty, pomoc społeczna)

Poziom wykształcenia (proszę wpisać odpowiednie litery od a do h):

a. wyższe b. policealne c. średnie zawodowe d. średnie ogólnokształcące e. zasadnicze zawodowe f. gimnazjalne g. podstawowe h. bez wykształcenia

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

I Charakterystyka gospodarstwa domowego i respondenta			
I.1. Badany powiat I.2. Gmina		I.3. Klasa miejscowości 1. Wieś 2. Małe miasto do 20 tys. mieszkańców 3. Miasto pomiędzy 20 tys., a 99 tys. mieszkańców 4. Miasto pomiędzy 100 tys., a 499 tys. mieszkańców 5. Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	
I.4. Liczba osób w gospodarstwie domowym		I.5. W tym dzieci na utrzymaniu	
II Dochody gospodarstwa domowego			
II.1. Ile wynoszą łączne dochody w Pana(i) gospodarstwie? („na rękę”) Wszystkich członków gospodarstwa domowego. Jeśli ankietowany odmówi, to należy podać przedziały.....		II.2. Proszę określić swoją sytuację materialną w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza zdecydowanie zła, a 5 bardzo dobra ogranicza porównywalność odpowiedzi.	1. zdecydowanie zła 2. zła 3. ani zła, ani dobra 4. dobra 5. bardzo dobra
II.3. Czy stałe dochody w gospodarstwie domowym pozwalają zaspokoić bieżące potrzeby?	a. tak, jeszcze odkładamy na przyszłość b. tak, wszystkie, ale nie odkładamy na przyszłość c. tak, ale tylko najważniejsze potrzeby żywnościowe, ubranie i mieszkanie d. tak, ale musimy żyć bardzo oszczędnie e. tak, ale tylko na żywność f. nie, nie zaspakajamy potrzeb związanych ze zdrowiem, kulturą i edukacją g. nie, nie zaspakajamy wszystkich potrzeb związanych z mieszkaniem, ubraniami i żywnością h. nie, czasami nie wystarcza nawet na jedzenie		
II.4. Jeżeli bieżące dochody nie wystarczają na zaspokojenie potrzeb, to jakie działania Państwo podejmujecie?	a. wykorzystujemy zgromadzone oszczędności b. sprzedajemy posiadany majątek c. ograniczamy bieżące potrzeby d. członek gospodarstwa wykonuje dodatkową pracę e. zaciągamy pożyczki, kredyty f. korzystamy z pomocy społecznej g. korzystamy z innej pomocy h. korzystamy z pomocy krewnych i. nie podejmujemy żadnych działań j. inne.....		

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

III Oszczędności i pożyczki						
III.1. Czy posiadacie Państwo oszczędności?	a. tak b. nie	III.2. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy oszczędności uległy zmianie (jeśli mają)?	1. Zdecydowanie wzrosły 2. Wzrosły 3. Nie zmieniły się 4. Spadły 5. Zdecydowanie spadły			
III.3. Dlaczego nie posiada Pan(i) oszczędności?	a. niskie dochody b. straciłem(am) na zakup dobra trwałego użytku c. mam dużo ważnych wydatków d. pieniądze mnie się nie trzymają		e. wydałem(am) na ważny cel f. żyję dniem dzisiejszym g. brak pracy h. inne (jakie?).....			
III.4. Czy Państwa gospodarstwo domowe posiada zadłużenie?	T N	III.5. W jakiej wysokości? (około?)				
III.6. Czynnosc za mieszkanie	T N	1-3 miesiące 7-12 miesięcy	4-6 miesięcy 12-24 miesięcy	powyżej 24 miesięcy		
Za opłaty za gaz lub energię elektryczną?	T N	1-3 miesiące 7-12 miesięcy	4-6 miesięcy 12-24 miesięcy	powyżej 24 miesięcy		
Kredyt mieszkaniowy	T N	1-3 miesiące 7-12 miesięcy	4-6 miesięcy 12-24 miesięcy	powyżej 24 miesięcy		
Zakupione na raty dobra (np. dobra trwałego użytkowania) lub usługi (np. abonament za tv lub telefon)	T N	1-3 miesiące 7-12 miesięcy	4-6 miesięcy 12-24 miesięcy	powyżej 24 miesięcy		
Inne pożyczki lub kredyty	T N	1-3 miesiące 7-12 miesięcy	4-6 miesięcy 12-24 miesięcy	powyżej 24 miesięcy		
III.7. Gdzie zaciągnęli Państwo pożyczkę?	a. bank b. lombard c. u znajomych d. rodzina e. SKOK f. w instytucjach „szybka pożyczka” g. zadłużenie z tytułu opłat inne (jakie?).....		III.8. W jakim celu zaciągnięto pożyczkę?	a. samochód b. codzienne życie c. konsumpcja d. mieszkanie/dom e. spłata poprzedniego zadłużenia f. leki g. na własną działalność gosp. h. inne (jakie?)		
IV Kondycja gospodarstwa domowego i zaspokojenie potrzeb						
IV.1. Jak ocenia Pan(i) swoją sytuację finansową w porównaniu z poprzednim rokiem?	1. zdecydowanie lepsza 2. lepsza 3. taka sama 4. gorsza 5. zdecydowanie gorsza 6. trudno powiedzieć					
IV.2. Proszę określić poziom zaspokojenia potrzeb w Pana(i) gospodarstwie domowym, wstawiając znak x w odpowiedniej kratce (0- brak, 1-bardzo zły, 2- zły, 3-średni, 4-dobry, 5-bardzo dobry)						
Potrzeby	skala					
	0	1	2	3	4	5
wyżywienie						
odzież i obuwie						
lekarstwa i leczenie						
alkohol i wyroby tytoniowe						
wyposażenie mieszkania						
turystyka i rekreacja						
potrzeby kulturalne						

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

fryzjer i kosmetyczka						
potrzeby edukacyjne w tym korepetycje dla dzieci (wypełniają tylko ci co mają dzieci)						
Wodociąg			0 – brak, 1 - jest			
Ustęp spłukiwany						
Łazienka z wanną lub prysznicem						
Ciepła woda bieżąca						
Gaz						
Centralne ogrzewanie						
Internet						
IV.3. Proszę postawić znak x w odpowiedniej kratce, w zależności od poglądu jaki Pan(i) wyraża						
Dobra trwałego użytkowania	Ocena sytuacji					
	mam, ale za stare i nie mam szansy w najbliższym czasie na wymianę	mam, ale chciał(a)by m już wymienić	mam, wystarczająco nowe	nie mam, bo mnie nie stać	nie mam, bo nie potrzebuję	
pralka automat						
kuchenka elektryczna z płytą ceramiczną, indukcyjną						
zmywarka						
kuchenka mikrofalowa						
zestaw kina domowego						
odbiornik TV						
TV satelitarna lub kablowa						
komputer						
internet						
drukarka						
telefon komórkowy						
smartfon						
samochód osobowy						
mieszkanie						
IV.5. Jaki posiada Pan(i) tytuł prawny do mieszkania?	a. własność z obciążoną hipoteką b. własność bez obciążonej hipoteki c. mieszkanie spółdzielcze d. mieszkanie lokatorskie e. mieszkanie komunalne		f. mieszkanie najmowane g. mieszkanie socjalne h. podnajem części mieszkania i. u rodziny (za darmo) j. u rodziny (częściowo dokładamy się) k. inne (jakie?).....			
IV.6. Czy ma Pan(i) możliwość zaspokojenia następujących potrzeb:	1) opłacenia tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku,					T N
	2) spożywania mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień,					T N
	3) ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb,					T N
	4) pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości 2150 zł (4-os. rodzina) lub 800 (jednoosobowa),					T N
	5) terminowego regulowania opłat związanych z mieszkaniem, spłatą rat i kredytów,					T N
	6) posiadania telewizora kolorowego,					T N
	7) posiadania samochodu,					T N

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

	osoby starsze są w rodzinie		
	20. Bezpłatny Internet		1 2 3 4 5
	21. Inne (jakie?)..... wymienić bez oceny		1 2 3 4 5
V.7. Od jakiego czasu ankietaowany otrzymuje zasiłek	a. do 3 miesięcy b. od 4 do 6 miesięcy c. od 7 do 12 miesięcy d. od 12 do 24 miesięcy e. powyżej 24 miesięcy		
V.8. Czy wypłata zasiłków powinna być dodatkowo uwarunkowana pewnymi zobowiązaniami biorącego zasiłek?	a. tak, koniecznością wykonania robót publicznych b. tak, koniecznością zwrotu środków pieniężnych w momencie poprawy sytuacji materialnej c. tak, koniecznością znalezienia pracy w ciągu 12 miesięcy d. tak, koniecznością kształcenia lub przekwalifikowania e. nie f. nie wiem		
V.9. W jaki sposób ocenia Pan/i działania ośrodka pomocy społecznej?	1. zdecydowanie źle 2. źle 3. ani źle, ani dobrze 4. dobrze 5. bardzo dobrze		
V.10. Jak ocenia Pan/i działania państwa, by poprawić sytuację Pana/i gospodarstwa domowego?	1. zdecydowanie źle 2. źle 3. ani źle, ani dobrze 4. dobrze 5. bardzo dobrze		
V.11. Proszę ocenić w skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam) do 5 (zdecydowanie zgadzam) z powyższymi zdaniem	1. Powinno zostać podwyższone świadczenie 500+	1 2 3 4 5	
	2. Powinno zostać podwyższone tzw. „kosiniakowe”	1 2 3 4 5	
	3. Powinny zostać podwyższone zasiłki w formie pieniężnej	1 2 3 4 5	
	4. Powinna zostać podwyższona pomoc w formie rzeczowej	1 2 3 4 5	
	5. Powinna zostać zwiększona pomoc w formie korepetycji dla dzieci	1 2 3 4 5	
	6. Państwo powinno mi zabezpieczyć pracę	1 2 3 4 5	
	7. Gdyby było więcej szkoleń i możliwości kształcenia to miał/a/bym większe szanse na poprawę własnej sytuacji	1 2 3 4 5	
VI. Ocena subiektywna			
VI.1. Czy z aktualnym dochodem może Pan(i) wiązać koniec z końcem?	a. tak, z dużą łatwością b. tak, z łatwością c. tak, ale z trudem d. tak, ale z dużym trudem e. nie	VI.2. Jak powinno być minimum dochodu „na rękę” dla Państwa gospodarstwa domowego, aby móc wiązać koniec z końcem? 	
VI.3. Jaka wielkość dochodów pozwala żyć na poziomie:	Skromnym.....	Średnim.....	Wysokim.....
VI.4. Czy kiedykolwiek (w życiu) znajdował(a) się Pan(i) w sytuacji, którą można uznać „za życie w biedzie”	1. nigdy 2. prawie nigdy 3. czasami 4. często 5. zawsze		

Kwestionariusz ankietowy 2:

Pytania ankietowe dla pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną

Metryczka

Płeć: K, M, I

Rok urodzenia: ...

Czas pracy w instytucjach Pomocy Społecznej (w latach): ...

Stanowisko: ...

W której gminie jest Pan/i zatrudniony/a (trzeba wymienić wszystkie)

Proszę wskazać odpowiedź, gdzie 1 oznacza ocenę niedostateczną, 5 oznacza ocenę bardzo dobrą	
1. W jakim stopniu pomoc udzielana przez Pana/Pani ośrodek jest wystarczająca? a) Przy wychodzeniu z ubóstwa b) Przy integracji na rynku pracy c) W sytuacjach kryzysowych d) Inne (jakie?).....	1 2 3 4 5
2. Patrząc na ogół działań Ośrodków Pomocy, oceń w jakim stopniu udzielana pomoc jest skuteczna i pozwala wyjść z sytuacji kryzysowej?	1 2 3 4 5
3. W jakim stopniu obecna gminna strategia rozwiązywania problemów społecznych jest skuteczna w osiągnięciu przyjętych celów?	1 2 3 4 5
4. W jakim stopniu środki przekazywane do pomocy są odpowiednio wykorzystywane przez beneficjentów?	1 2 3 4 5
5. W jakim stopniu funkcjonuje weryfikacja wykorzystania środków w pomocy społecznej?	1 2 3 4 5
6. W jakim stopniu informacje o tym jak zdobyć pomoc są łatwo dostępne dla osób w potrzebie (odpowiednio rozpowszechniane, czy osoba w potrzebie może łatwo znaleźć info nt. pomocy)?	1 2 3 4 5
7. Dlaczego tak Pan/i uważa?	
8. Wskaż stopień dostępności wskazanych specjalistów w Pana/Pani Ośrodku Psycholog Prawnik Opiekun środowiskowy Asystent osoby z niepełnosprawnościami Asystent rodziny	1 2 3 4 5
9. Patrząc generalnie na świadczoną pomoc, czy sądzisz, że udzielana pomoc powinna być: (tu jest 6 obszarów: finansowa/materialna/w zakresie usług opiekuńczych/poradnictwo specjalistyczne/w zakresie mieszkań/ w zakresie zabezpieczenia schronienia) a. Znacznie wyższa b. Nieznacznie wyższa c. Taka sama d. Niższa e. Znacznie niższa	
10. Do kogo w Pana/i opinii najczęściej trafia jeszcze pomoc poza osobami uprawnionymi? a. Tylko osób uprawnionych b. Osób potrafiących kombinować c. Osób uprawnionych, ale niebędących w trudnej sytuacji d. Osób potrafiących obejść przepisy e. Osób zaradnych	

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

<p>11. Oceń stopień skuteczności realizacji celów w przypadku wymienionych działań:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pomoc w znalezieniu pracy 2. Pomoc w pielęgnacji osób przewlekle chorych, niepełnosprawnych 3. Zwiększenie dostępności bezpłatnych usług medycznych 4. Pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego osobom starszym (np. sprzątanie, pranie, zakupy, ugotowanie posiłku) 5. Zasiłki pieniężne 6. Zapewnienie dostępu do tanich mieszkań komunalnych, socjalnych 7. Bezpłatne żłobki i przedszkola dla dzieci 8. Pomoc na cele mieszkaniowe (pokrycie czynszu, opłat za energię, gaz, remont mieszkania) 9. Stworzenie miejsc, gdzie dzieci mogłyby pod fachową opieką odrobić lekcje, spędzić część czasu wolnego 10. Zapewnienie wakacyjnego odpoczynku dla dzieci 11. Stypendia dla dzieci i młodzieży na kontynuację nauki w szkołach średnich i wyższych 12. Bliższa i długotrwała współpraca osób/instytucji udzielających pomocy z osobami potrzebującymi 13. Poradnictwo specjalistyczne (prawne, psychologiczne, pedagogiczne) 14. Tania komunikacja, np. autobusy 15. Systematyczna pomoc rzeczowa (odzież, żywność, bezpłatne podręczniki szkolne) 16. Upowszechnienie informacji na temat możliwości korzystania przez osoby potrzebujące z różnych form pomocy 17. Zapewnienie bezpłatnego, ciepłego posiłku 18. Stworzenie miejsc dla osób starszych (np. klubów, świetlic) 19. Bezpłatny Internet 20. Inne 	<p>1 2 3 4 5 Gdzie jeden zupełnie nieskuteczne, a 5 całkowicie skuteczne</p>
<p>12. Czy wypłata zasiłków powinna być dodatkowo uwarunkowana pewnymi zobowiązaniami biorącego zasiłek?</p> <ol style="list-style-type: none"> a. tak, koniecznością wykonania robót publicznych b. tak, koniecznością zwrotu środków pieniężnych w momencie poprawy sytuacji materialnej c. tak, koniecznością znalezienia pracy w ciągu 12 miesięcy d. tak, koniecznością dokończenia lub przekwalifikowania e. nie f. nie wiem 	
<p>13. Które z wymienionych przesłanek <u>nie powinny</u> uprawniać do pobierania zasiłków (można wybrać dowolną liczbę):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wszystkie powinny uprawniać 2. Ubóstwo 3. Sieroctwo 4. Bezdomność 5. Potrzeba ochrony macierzyństwa 6. Bezrobocie 7. Niepełnosprawność 8. Długotrwała lub ciężka choroba 9. Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego 10. Przemoc w rodzinie 11. Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi 12. Alkoholizm 13. Narkomania 14. Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego 	

Raport metodologiczny do przeprowadzenia diagnozy i opracowania
Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu
w województwie mazowieckim

15. Trudności w integracji osób, które uzyskały status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy 16. Zdarzenie losowe 17. Sytuacja kryzysowa 18. Klęska żywiołowa lub ekologiczna	
14. Dlaczego wybrał Pan / wybrała Pani właśnie te przestanki?	
15. Jaki poziom dochodów (na osobę) powinien uprawniać do pobierania zasiłków? (Wskaż kwotę)	
16. Proszę wskazać w jakim stopniu zgadza się Pan/i z następującym stwierdzeniem, gdzie 1 – zdecydowanie nie zgadzam, a 5 zdecydowanie zgadzam	
1. Moja praca mnie wypala 2. Lubię swoją pracę 3. W pracy mam możliwość podnoszenia kwalifikacji 4. Chciał(a)bym podnosić swoje kwalifikacje 5. Moja praca oferuje dobre perspektywy rozwoju kariery, 6. Organizacja motywuje mnie do osiągania jak najlepszych wyników 7. Mogę stracić pracę w bliskiej przyszłości 8. Chcę zmienić swoją pracę 9. Ogólnie rzecz biorąc jestem zadowolony z warunków mojej pracy	1 2 3 4 5
17. Jaki procent czasu poświęca Pani na pracę w: 1. Terenie 2. W biurze 3. W domu	
18. Czy ma Pan(i)? możliwość pracy zdalnej możliwość pracy w elastycznych godzinach służbowy telefon komórkowy do dyspozycji służbowy laptop do dyspozycji pomoc psychologiczną	Tak/nie
19. Jak ocenia Pan(i) współpracę z innymi instytucjami?	1 2 3 4 5
20. Jak ocenia Pani/Pan dostęp do szkoleń?	1 2 3 4 5
21. Czy był(a) Pan/Pani kiedykolwiek zachęcany(a) lub zapraszany(a) do ubiegania się o awans lub wyższe stanowisko w obecnym miejscu pracy?	Tak/Nie
22. Czy kiedykolwiek otrzymał(a) Pan/Pani premię od obecnego pracodawcy?	Tak/Nie
23. Czy odczuwa Pan(i) nadmiar pracy biurowej?	Tak/Nie
24. W jaki sposób zdobył(a) Pan/Pani obecne stanowisko? a) Nominacja, b) Awans, c) Odpowiedz na ogłoszenie o pracę, d) Polecenie.	
25. Proszę wskazać, w zakresie których z poniższych tematów odbył(a) Pan/Pani szkolenie: a) Dialog i komunikacja w pracy b) Mediacja – rozwiązywanie konfliktów c) Praca z osobami niepełnosprawnymi d) Przeciwdziałanie przemocy	
26. Wskaż narzędzia i ewentualne nowe instrumenty pomocy, które mogłyby podnieść efektywność działań Ośrodków pomocy (Do samodzielnego wypełnienia)	

VIII. WYKAZ DANYCH ZASTANYCH I PROPOZYCJA MOŻLIWOŚCI ICH WYKORZYSTANIA

Oprócz danych pierwotnych uzyskanych poprzez kwestionariusze ankietowe skierowane do osób otrzymujących pomoc oraz do pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną przy tworzeniu Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim zostaną wykorzystane dane Mazowieckiego Centrum Pomocy Społecznej, dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz dane Eurostat.

Dane Mazowieckiego Centrum Pomocy Społecznej w ramach sprawozdania resortowego MRPiPS-03 „Sprawozdanie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach” wykonywanych w oparciu o przepisy ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, pozwolą określić między innymi wielkość zatrudnienia w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej (Dział 1), liczbę osób, świadczeń, rodzin oraz osób w rodzinach, którym przyznano świadczenia jako zadania zlecone oraz zadania własne gmin oraz kwotę tych świadczeń (dział 2a i 2b), a także udzielone świadczenia w ramach zadań własnych oraz z zakresu administracji rządowej realizowanych przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (Dział 2c i 2d), rzeczywistą liczbę rodzin i osób objętych pomocą społeczną (Dział 3), powody przyznania pomocy społecznej (Dział 4), typy rodzin objętych pomocą społeczną (Dział 5) oraz działania jednostek organizacyjnych pomocy społecznej o zasięgu lokalnym oraz ponadgminnym prowadzone w ramach zadań własnych lub zleconych (Dział 6a i 6b). Uzupełnieniem tych informacji będzie ocena zasobów pomocy społecznej, wykorzystujących zasoby informacji zasilane z systemów informatycznych CAS, POMOST, MEN-SIO, GUS oraz zasobów informacyjnych systemu wewnętrznego jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Ze względu na ich agregację na poziomie gminnym, będą stanowić podstawę rozważań nad rozmieszczeniem zasobów oraz dystrybucją środków.

Dane GUS oraz Eurostat dotyczące poziomu ubóstwa będą podstawą opisanie podstawowych wskaźników ubóstwa według różnych podejść (obiektywnego, subiektywnego, relatywnego). Ze względu na poziom ich agregacji (NUTS 1 i NUTS 2), będą stanowiły wyłącznie ogólne tło dla pogłębionych badań i informacji MCPS. W przypadku GUS będzie to informacja dotycząca ubóstwa ustawowego, ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji) oraz ubóstwa relatywnego. Zostaną wykorzystane również pytania dotyczące subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych i wyposażenia w przedmioty trwałego użytkowania. W przypadku danych Eurostat zostanie pokazany wskaźnik ryzyka ubóstwa lub wykluczenia społecznego (*AROPE*) oraz ryzyka ubóstwa (*at-risk-of-poverty rate*), zaś ich uzupełnieniem będą wybrane wskaźniki nierówności dochodów.

IX. PROPOZYCJA NADZORU NAD PRACĄ EWENTUALNYCH PODWYKONAWCÓW

Realizacja badań ankietowych skierowanych do osób otrzymujących pomoc społeczną będzie powierzona zarówno pracownikom Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, jak i studentom uczelni mazowieckich, w których realizowany jest program z zakresu polityki społecznej, pracy socjalnej oraz nauk pokrewnych. W przypadku braku odpowiedniej liczby ankieterów zostanie zatrudniona wyspecjalizowana firma badawcza. W badaniach ankietowych będą mogli uczestniczyć również pracownicy jednostek organizacyjnych instytucji pomocy społecznej, poza obowiązkiem swoich zadań. Jednocześnie, ze względu na przepisy RODO, do umawiania na rozmowę z potencjalnymi respondentami (beneficjentami pomocy społecznej) zostaną poproszeni pracownicy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. W tym też zakresie niezbędna będzie współpraca pomiędzy zespołem badawczym reprezentowanym przez kierownika projektu lub osobę do tego wyznaczoną, a wskazanymi przez Zamawiającego pracownikami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej.

W przypadku ankiet skierowanych do pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną wysyłka linku do ankiety odbędzie się przy współpracy z Zamawiającym, poprzez system kontaktowy z jednostkami terenowymi. Do monitorowania stanu próby badawczej zostanie wyznaczona osoba z zespołu badawczego.

Monitoring i nadzór całościowy projektu prowadzony będzie przez kierownika projektu, który poprzez kontakt telefoniczny, mailowy, jak i z wykorzystaniem takich narzędzi komunikacji jak Microsoft Teams, Zoom czy Skype kontaktuje się z podwykonawcami.

X. WNIOSKI Z BADAŃ PILOTAŻOWYCH

Badania pilotażowe były przeprowadzone w celu weryfikacji narzędzi badawczych, czyli przydatności ankiet skierowanych zarówno do beneficjentów pomocy społecznej, jak i pracowników instytucji świadczących pomoc społeczną. Badania nie miały na celu wyciągania wniosków o badanych grupach, ale wyłącznie określenie stopnia przydatności obu narzędzi w kontekście realizacji celu badania, a mianowicie stworzenia diagnozy ubóstwa i opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim. Celem badań pilotażowych było ustalenie problemów organizacyjnych dla całego przyszłego procesu badawczego. Zweryfikowano sposób docierania do badanych osób, określono przewidywany czas realizacji badań, a także sprawdzono zrozumiałość pytań.

Wywiady z osobami otrzymującymi pomoc społeczną odbywały się w siedzibie Ośrodka Pomocy Społecznej Praga Południe. Dzięki zaangażowaniu pracowników przeprowadzono 10

wywiadów z beneficjentami pomocy społecznej. Większość pytań było sformułowanych w taki sposób, aby ankietowani byli w stanie odpowiedzieć na nie bez dodatkowego ich omówienia. Było to niezwykle ważne w kontekście przyszłego procesu zadawania pytań przez potencjalnych ankietatorów. Po przeprowadzeniu wywiadów ankietowych niektóre pytania zmodyfikowano, uzupełniono kafeterię odpowiedzi oraz doprecyzowano niejasne sformułowania. Zdecydowano się kilka pytań usunąć, jednocześnie kilka pytań dodano, tak by uzyskać maksymalnie szeroką wiedzę na temat badanych respondentów. Przypadek beneficjentki, która w nieodległym czasie opuściła zakład karny spowodował, że zdecydowano się wpisać do kwestionariusza ankietowego pytanie o to, czy badany lub którykolwiek z jego członków rodziny (gospodarstwa domowego) w roku poprzedzającym badanie odbywał karę pozbawienia wolności. Sytuacja ta mogła w znaczący sposób wpłynąć na sytuację społeczno-ekonomiczną respondenta i jego rodziny, a także percepcję własnej sytuacji. Pozbawienie wolności mogło też w zasadniczy sposób utrudnić odpowiedź na niektóre pytania, zniekształcając obraz aktualnej i przeszłej sytuacji osobistej a także jej predykcję w przyszłości.

Zauważono, że beneficjenci pomocy społecznej w dużym stopniu współpracowali z ankietarami, na dodatkowe pytania o taki stan zwracali uwagę, że jest to w ich interesie, w kontekście tworzenia przyszłej strategii przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Ta część badań przeprowadzona była za pomocą techniki PAPI, a w kilku przypadkach testowano również formę CAPI, jako alternatywę dla pierwszej z technik badawczych. Wywiad bezpośredni przy użyciu komputera CAPI, chociaż można potraktować jako bezpośredni substytut dla techniki PAPI, to jego zaletą jest możliwość szybkiego raportowania uzyskanych danych i szybsza ocena postępu pracy badawczej. W przypadku tej techniki nadal wykorzystywany jest kontakt bezpośredni, a podejście do respondenta ma charakter spersonalizowany. Wywiad ustrukturyzowany pozwolił zebrać odpowiedzi na najważniejsze pytania dotyczące ubóstwa i jego przyczyn, jednak to co było ważne w tej części projektu, to pozwolił wykorzystać dodatkową technikę badawczą, a mianowicie obserwację respondentów, w tym ich reakcji na zadawane pytania, kafeterię możliwych odpowiedzi, czy też czynniki kształtujące sytuację społeczno-ekonomiczną. Obserwacja respondentów pozwoliła również zmodyfikować część pytań, ocenić, które z nich są dla nich drażliwe, a które mogą być niezrozumiałe.

Zdecydowano się w tej części badań na pilotaż pogłębiony, który pozwala połączyć nie tylko wywiad kwestionariuszowy i obserwację, ale również uzupełnić te techniki badania o wywiad o wywiadzie. Wywiad o wywiadzie pozwolił ocenić zadane pytania oraz ich stopień trudności przez samych ankietowanych.

Warto podkreślić, że nie wszystkie zaproszone przez pracowników OPS osoby przybyły na wywiad. Żeby móc przeprowadzić 10 wywiadów ankietowych, pracownicy zaprosili na spotkanie 15 osób. Na podkreślenie zasługuje zaangażowanie pracowników OPS, bez ich telefonów do potencjalnych ankietowanych nie byłoby możliwości zrealizowania wywiadów.

Również do pracowników jednostek pomocy społecznej skierowano pytania. Do tej części badań wykorzystano technikę CAWI. Ze względu na to, że ta część badań pozbawiona była osobistego kontaktu z respondentami, to jednak pracownicy instytucji pomocy społecznej podczas badania pilotażowego mieli szansę skomentować zadane pytania, opisać swoje wątpliwości i uzupełnić wypowiedzi. Ankieta na tym etapie była zmodyfikowana, tak by uzyskać informację odnośnie zadanych pytań. Dodatkowa możliwość skomentowania pytań przez respondentów pozwoliła również w tej części nieco zmodyfikować kwestionariusz ankietowy po skończonym pilotażu badawczym.

Po skończonych wywiadach ankietowych zespół badawczy ponownie dokonał weryfikacji pytań w obu kwestionariuszach. Zauważono, że w kolejnym etapie badań możliwe będzie dalsze ich uzupełnianie, tak by dokonać szerszej diagnozy problemu. Stwierdzono, że niezbędne będzie uzupełnienie badań o inne techniki badawcze prowadzone w gronie ekspertów, co pozwoli na realizację założeń badawczych.

SPIS TABEL I RYSUNKÓW

TABELE:

Tabela 1. Rzeczywista liczba rodzin i osób objętych pomocą społeczną w latach 2016-2020	13
Tabela 2. Wielkość próby pracowników świadczących pomoc społeczną z powodu ubóstwa w powiatach województwa mazowieckiego	31
Tabela 3. Wielkość próby beneficjentów pomocy społecznej z powodu ubóstwa w powiatach województwa mazowieckiego	32
Tabela 4. Ramowy harmonogram prac	40

RYSUNKI:

Rysunek 1. Metody wyznaczania ubóstwa	8
Rysunek 2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i wskaźnik ryzyka ubóstwem w 2020 roku w Polsce i UE27 (w %)	10
Rysunek 3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w 2020 roku w Polsce i UE27 (w %, ogółem i na wsi)	10
Rysunek 4. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce i UE27 (w %, ogółem i na wsi)	10
Rysunek 5. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem ustawowym w Polsce w 2019 roku z podziałem na województwa (w %)	11
Rysunek 6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym w Polsce w 2019 roku z podziałem na województwa (w %)	11
Rysunek 7. Współczynnik Giniego na wsi i w mieście w Polsce w latach 2015-2020	12
Rysunek 8. Liczba rodzin według powodów przyznawania pomocy społecznej w 2020 r.	13
Rysunek 9. Liczba osób w rodzinach według powodów przyznawania pomocy społecznej w 2019 i 2020 r.	14
Rysunek 10. Odsetek osób w gminach którym udzielono pomocy i wsparcia w 2020 r.	15
Rysunek 11. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu ubóstwa wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.	16
Rysunek 12. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.	17
Rysunek 13. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.	18
Rysunek 14. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezrobocia wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.	19

Rysunek 15. Odsetek liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych wśród wszystkich rodzin, którym przyznano świadczenie w 2020 r.....	20
Rysunek 16. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby osób, ogółem).....	21
Rysunek 17. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby osób, wieś).....	21
Rysunek 18. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby dzieci, ogółem	21
Rysunek 19. Odsetek liczby rodzin objętych pomocą społeczną, którym przyznano świadczenie w 2020 r. (według liczby dzieci, wieś)	21
Rysunek 20. Zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej.....	22
Rysunek 21. Podział statystyczny województwa mazowieckiego	23
Rysunek 22. Procedura badań.....	27
Rysunek 23. Główne metody i techniki gromadzenia i przetwarzania danych	29
Rysunek 24. Schemat analizy SWOT	37
Rysunek 25. Zespół badawczy	39

LITERATURA

- European Commission (2020): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027, Brussels.
- European Commission (2021): Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Empty. The European Pillar of Social Rights Action Plan, Brussels.
- GUS (2021): Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych), GUS, Warszawa.
- Hwang C.L., Yoon K. (1981): Multiple attribute decision making: methods and applications, Springer-Verlag, New York.
- Kalinowski S. (2015): Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kalinowski S. (2020): Ubóstwo wiejskie. Ewolucja zjawiska, jego przyczyny, formy i przestrzenne zróżnicowanie, Polska Wieś 2020. Raport o stanie wsi, red. J. Wilkin, A. Hałasiewicz, Wyd. FDPA, WN Scholar, Warszawa, s. 139-153. Part of DOI: 10.7366/9788366470347
- Kurowski P. (2021): Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2020 r., IPiSS, Warszawa.
- Kurowski P. (2021): Informacja o poziomie i strukturze minimum socjalnego w 2020 r., IPiSS, Warszawa.
- Łuczak A. (2016): Wielokryterialne metody ilościowe w diagnozowaniu i modelowaniu rozwoju lokalnego, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.
- Łuczak A., Kalinowski S. (2020): Assessing the level of the material deprivation of European Union countries, PLoS ONE 15(9): e0238376.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238376>
- MCPS (2014): Strategia polityki społecznej województwa mazowieckiego, Warszawa.
- MPIP (2014): Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020 Nowy wymiar aktywnej integracji, Warszawa.
- Rowntree B.S. (1901): Poverty: A study of town life, Macmillan, London.
- Saaty T.L. (1980): The Analytic Hierarchy Process Planning. Priority Setting, Resource Allocation, MacGraw- Hill, New York International Book Company.

- Standing G. (2014): Prekariat – nowa niebezpieczna klasa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 163-165.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2018): Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.